

نخستین بناهای اسلامی

پدیدآورندگان: هلن و ریچارد لی کرافت

مترجم: علی خاکبازان

۷۳۰ لی کرافت، هلن -
 ۹۱۶۶۷۱ نخستین بناهای اسلامی: پدیدآورندگان هلن و ریچارد لی کرافت
 مترجم: هلن خاکسازان - تهران: کانون پرورش فکری کودکان و
 نوجوانان، ۱۳۸۹
 ۱۰۰ ص - مصور، اجتناب رنگی
 ISBN 978-964-432-554-0
 فهرست نویسی بر اساس اطلاعات میا
 The buildings of early Islam
 چاپ دوم، چاپ اول ۱۳۶۶
 گروه سی ۱۰ - هـ
 ۱ معماری اسلامی: هلن لی کرافت، ریچارد، Leacroft, Richard
 مترجم: هلن خاکسازان - تهران: کانون پرورش فکری کودکان
 و نوجوانان، ۱۳۳۷ - مترجم: حج کانون پرورش فکری کودکان
 و نوجوانان، ۱۳۸۹

شماره ثبت ۱۴۲۴۵۸۹

کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان

نخستین بناهای اسلامی

پدیدآورندگان: هلن و ریچارد لی کرافت

مترجم: هلن خاکسازان

ویراستار: سیر کریمزاده

صفحه‌آرا: منزه ونکی

چاپ اول ۱۳۶۶ - تعداد: ۲۵۰۰۰ نسخه

چاپ دوم ۱۳۸۹ - تعداد: ۵۰۰۰ نسخه

لیتوگرافی و چاپ: کانونچاپ

(بجای کتب حقوق محفوظ است)

تهران، خیابان خالد اسلامبولی، شماره ۲۶

تلفن: ۰۲-۸۸۶۲۱۷۰ و ۰۹-۸۸۶۲۵۱۵

مرکز پخش: تهران، خیابان فاطمی، خیابان جنت، مرکز فروش و اشتراک

تلفن: ۸۸۶۲۱۷۰ و ۸۸۶۲۱۱۵

سایت اینترنتی: www.kanoonparvatesh.com

www.hodhod.ir

پست الکترونیکی: info@kanoonparvatesh.com

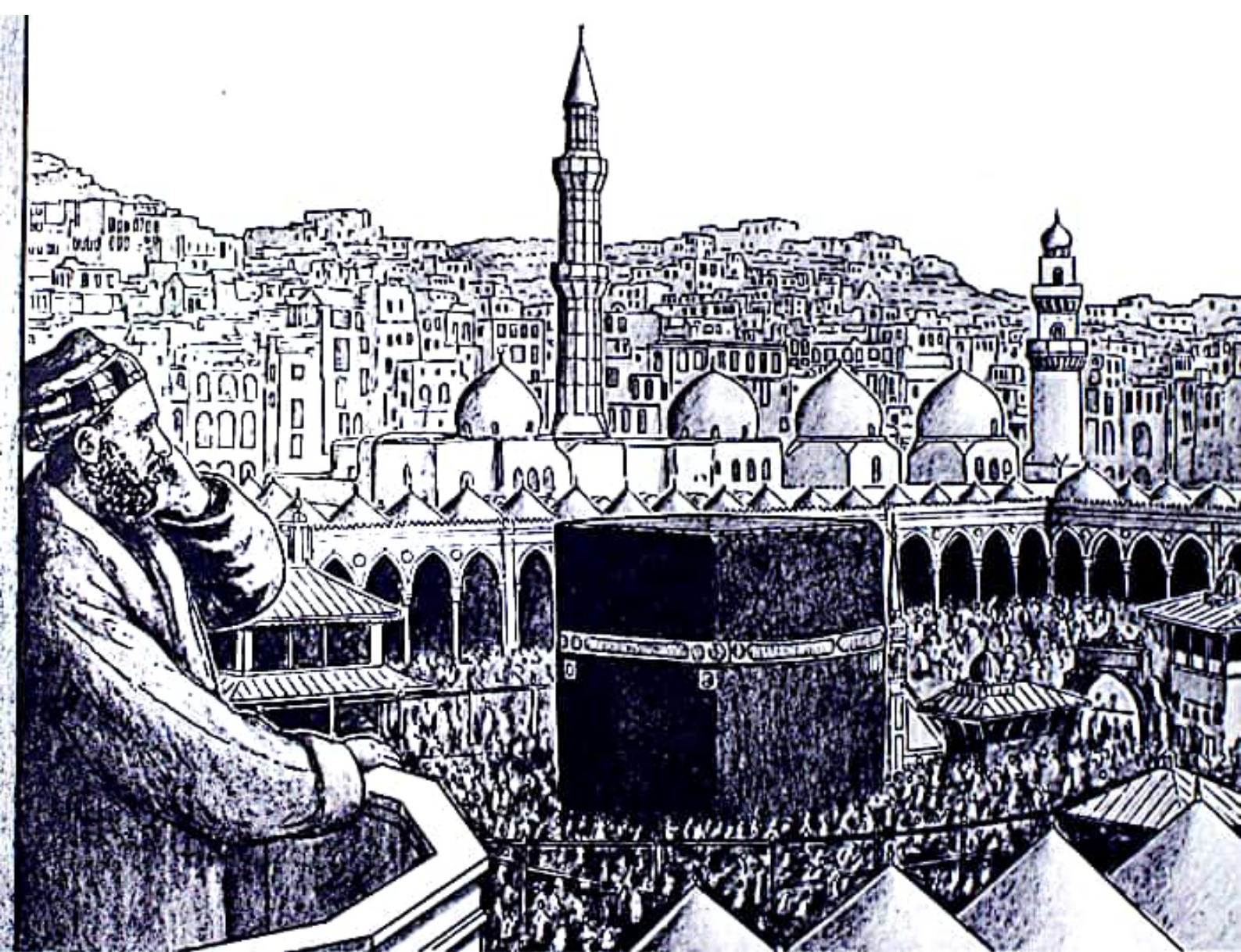
شماره چاپخانه: ۰۰۱۸۰۰

شماره: ۰۰-۵۵۱-۱۳۱-۹۷۸-۹۶۸

ISBN 978-964-432-554-0

خواهشمند است نظرات خود را درباره‌ی این کتاب، با ذکر نام آن به صورت پیامک برای ما ارسال فرمایید.

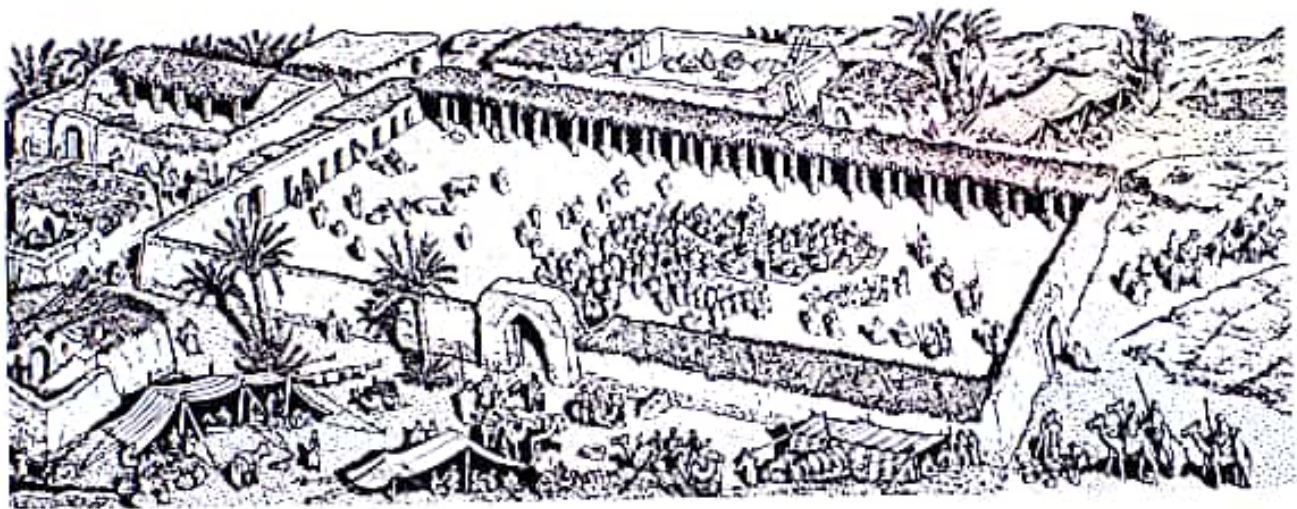
نخستین بناهای اسلامی

پدیدآورندگان: هلن و ریچارد لی کرافت

مترجم: علی خاکبازان

برای گروه‌های سنی ۱۲ و ۱۸

خانه حضرت محمد(ص)، مدینه، عربستان سعودی، ۶۲۲ میلادی

اسلام یکی از دینهای بزرگ جهان است که حضرت محمد(ص) در قرن هفتم میلادی بنیان آن را گذاشت. قرآن، کتاب آسمانی مسلمانان، چگونه زیستن را به پیروان خود می‌آموزد و خانواده را رکن و اساس جامعه می‌داند.

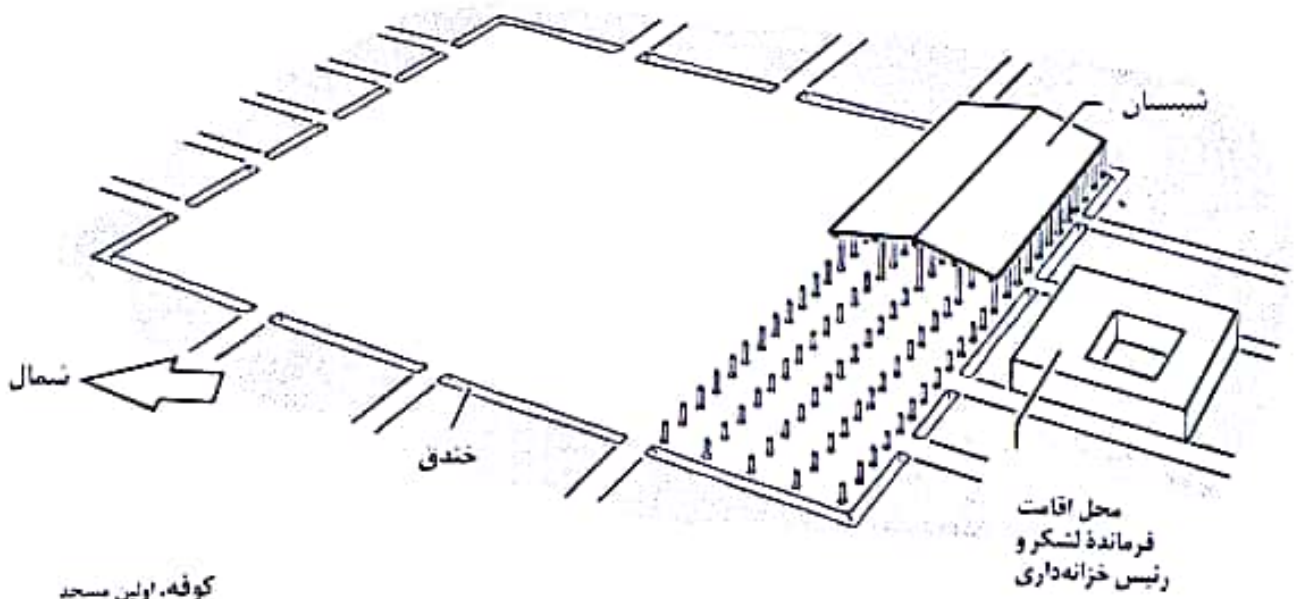
حضرت محمد(ص) در مکه به دنیا آمد، در مدینه زندگی کرد و در همان جا وفات یافت. این دو شهر کوچک در صحرای عربستان بودند؛ اما دینی که او آورد توجه قشرهای مختلفی چون قبیله‌های صحرائشین بن‌دوی، بازرگانان و شهرنشینان آن عصر را به خود جلب کرد؛ امپراتوریهای عظیم بیزانس و ایران را درنوردید؛ از شرق تا هند پیش رفت و از غرب تا آفریقای شمالی، فرانسه و اسپانیا را تحت تسلط خود درآورد.

این کتاب ما را با بناهایی آشنا می‌کند که مسلمانان کشورهای مختلف، با توجه به شرایط اقلیمی و شیوه‌های گوناگون زندگی، با استفاده از مصالح ساختمانی مختلف ساخته‌اند. مسجدها، مدرسه‌ها، بیمارستانها و خانه‌هایی که آنها می‌ساختند، کاملاً مناسب نوع زندگی و نیازهایشان بود. برخی از این بناها بسیار ساده بودند و برخی بسیار مجلل و باشکوه؛ سقف بعضی مسطح بود و بعضی دیگر مُدَوَّر؛ اما همه آنها به شیوه معماری اسلامی ساخته شده‌اند.

مقدس‌ترین مکان در جهان اسلام، کعبه، خانه خداست که تمام مسلمانان را به خود می‌خواند. کعبه، زیارتگاهی است که در صحن مسجد بزرگ مکه قرار دارد و همه مسلمانان روزی پنج بار به سوی آن نماز می‌خوانند. آرزوی هر مسلمانی است که حداقل یک بار در عمر خود خانه خدا را زیارت کند.

خانه حضرت محمد(ص) حیاط بزرگی داشت که دیوارهای گاهگلی آن را احاطه کرده بودند. اتاقها یک طرف حیاط بنا شده بودند و اهل خانه در آنها زندگی می‌کردند. هنگامی که پیروان او در حیاط خانه‌اش گرد می‌آمدند تا به سخنانش گوش دهند و با او گفت‌وگو کنند یا نماز بگزارند، شبستانی که پایه‌هایش از تنه درختان خرما بود و سقفش از برگ درختان خرما، آنها را از گرمای سوزان خورشید محافظت می‌کرد. کنار شبستان نیز سرپناهی برای فقیرانی بود که به آنجا می‌آمدند.

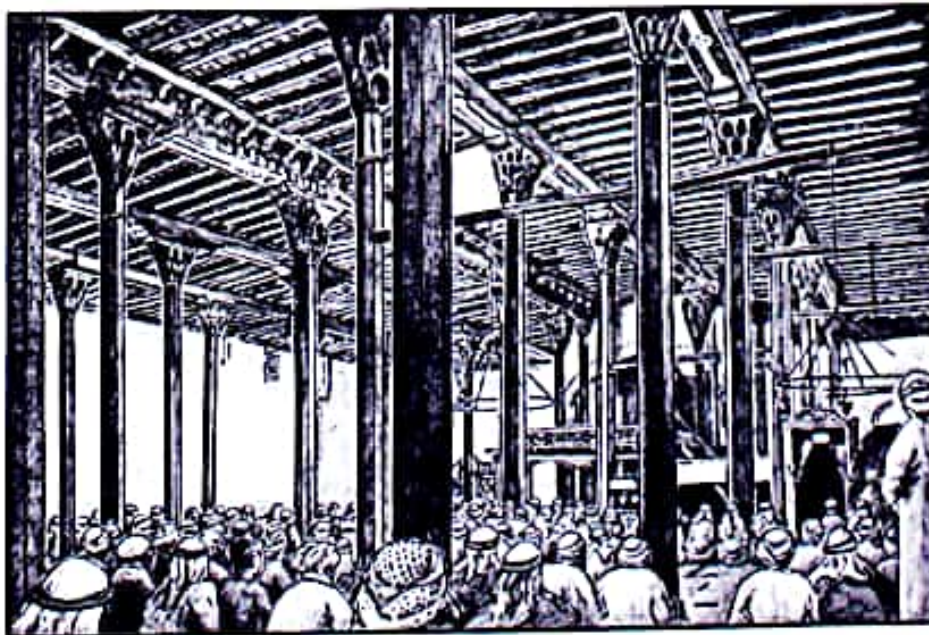
در خانه حضرت محمد(ص) اجزای اصلی یک مسجد به چشم می‌خورد.

کوفه، اولین مسجد

برخلاف کلیساهای امروزی، مسجدها فقط مکانهایی مقدس محسوب نمی شدند، بلکه محل دیدار مسلمانان با یکدیگر و استراحت آنها نیز بود؛ علاوه بر این، با بازار و فعالیت‌های روزمره مردم نیز ارتباط تنگاتنگی داشتند.

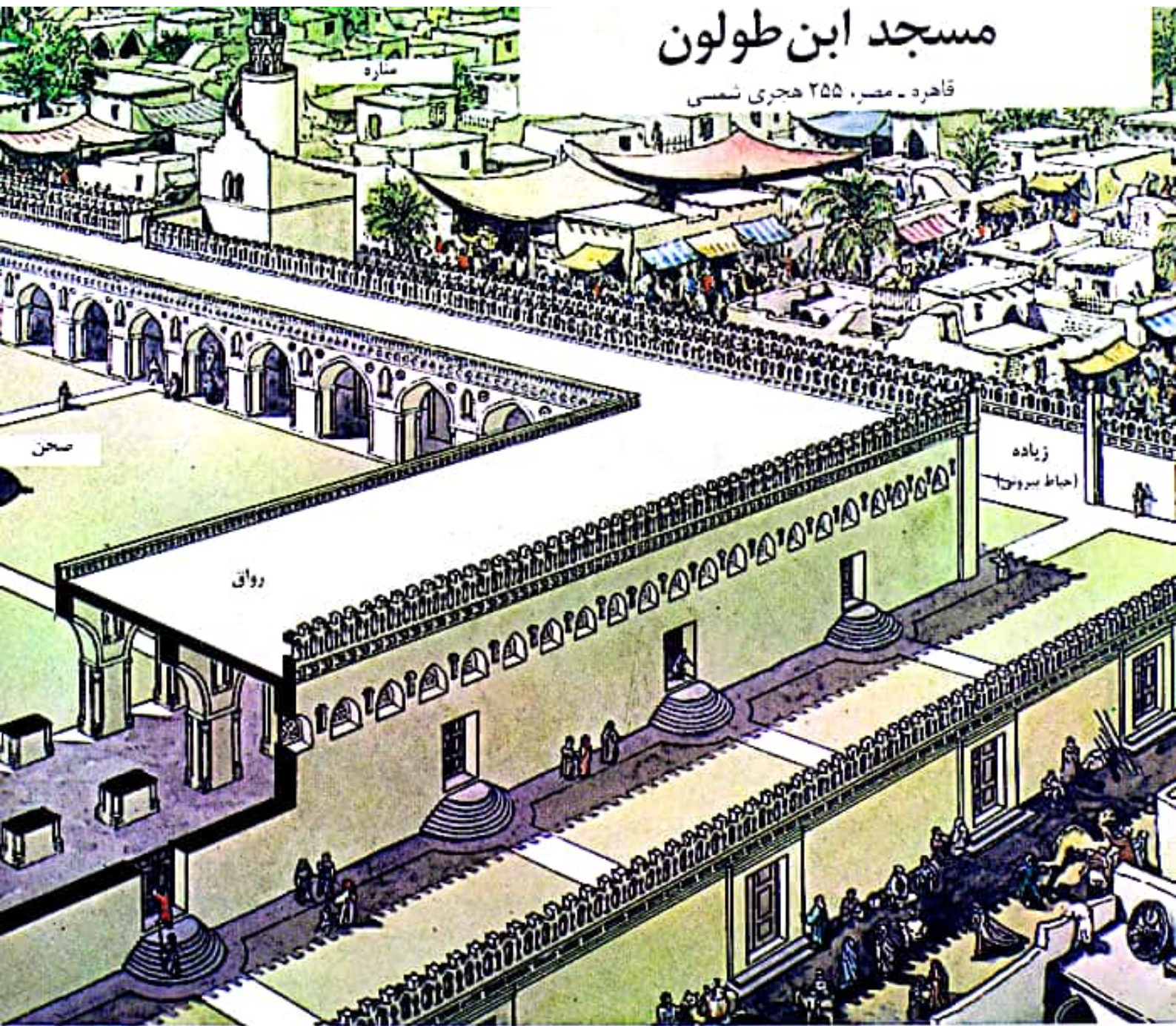
دور تا دور مسجد کوفه که مکانی نظامی نیز محسوب می شد، خندق حفر کرده بودند. چپتی را که رو به مکه بود، قبله نامیدند. در همان سمت یک سایبان وجود داشت؛ سایبانی بدون دیوار. سقف آن به شیوه معماری صحرائی، روی پنج ردیف ستون بلند از سنگ مرمر قرار گرفته بود. همان طور که در زیر نشان داده شده است، بیشتر مسجدهای اولیه، ستونهای چوبی داشتند.

مسجد اسرابوقلو،
ترکیه، ۶۷۶ هجری شمسی

مسجد ابن طولون

قاهره - مصر، ۲۵۵ هجری شمسی

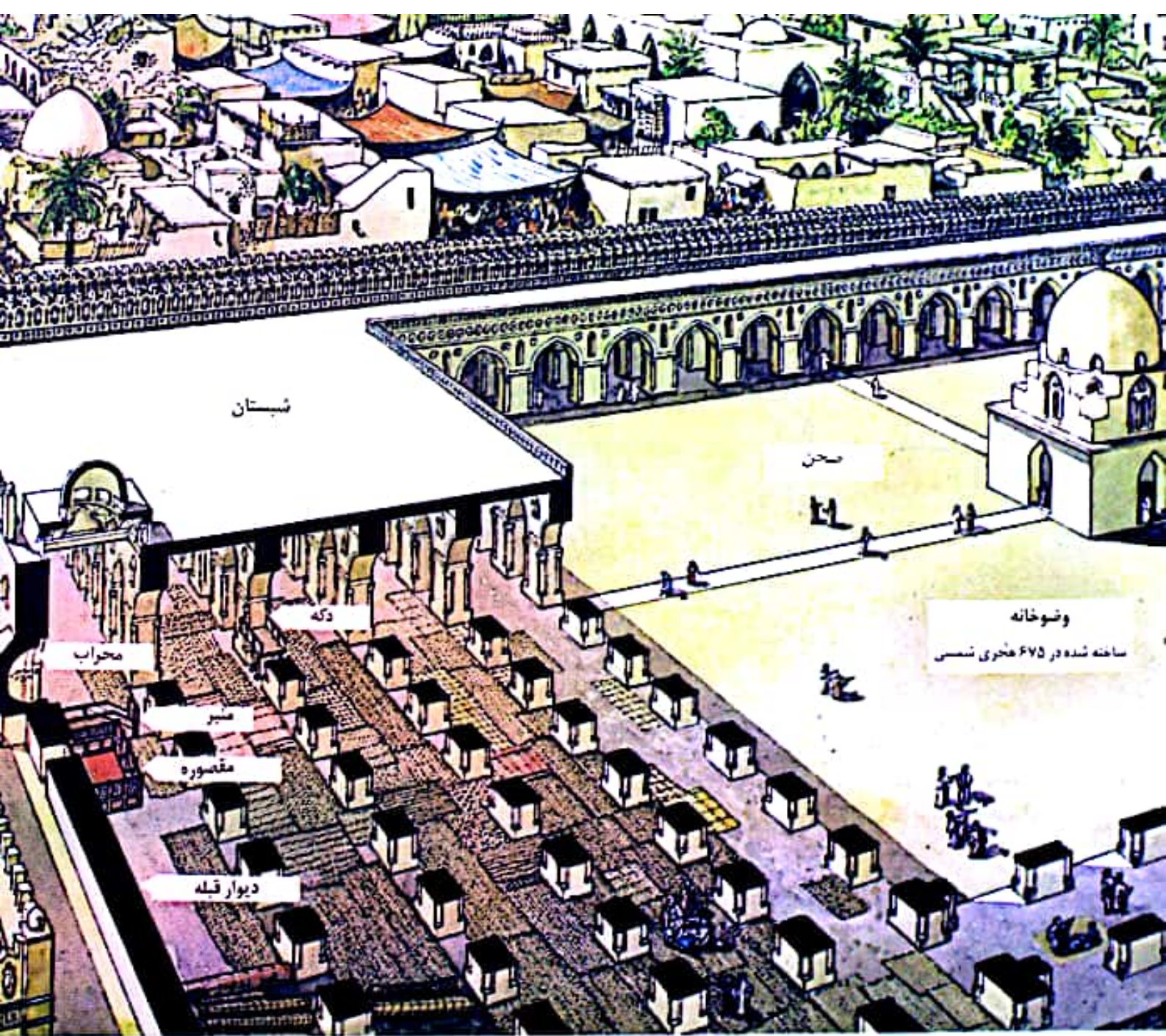

بود و علاوه بر این هر مسلمان باید قبل از نماز با آب جاری وضو بگیرد. معمولاً وضوخانه‌های مسجدها، منابع تأمین‌کننده آب مردم شهر نیز به شمار می‌آمدند.

رواقها سه طرف صحن بنا شده بودند و سقفی مسطح داشتند. روی هر ستون پنجره‌هایی وجود داشت که ضلع بالای آنها سُدُور بود و اطرافشان را گچبری کرده بودند. هر رواق از دو جناح (قسمت) تشکیل می‌شد که مسلمانان می‌توانستند در آنها استراحت کنند، به مطالعه

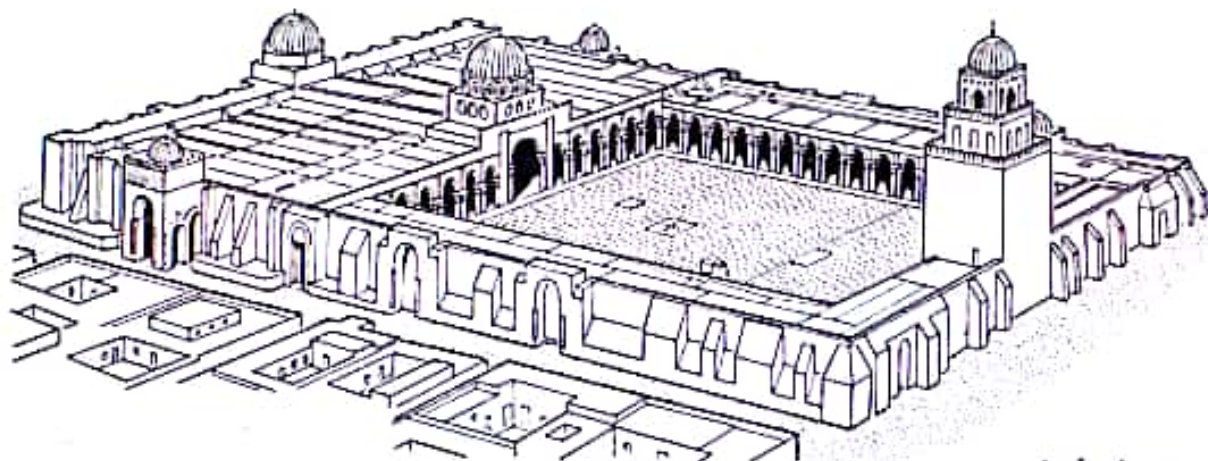
صحن مسجد ابن طولون در قاهره، نمونه‌ای از بهترین و کهنترین نوع صحن مسجدهاست. دیوارهای این مسجد با خشت ساخته، و با گچ سفید شده بود.

برای اینکه مسجد از سر و صدا و هیاهوی شهر در امان باشد، سه ضلع آن با یک دیوار خارجی محصور شده بود. در ضلع چهارم که رو به قبله بود، خانه ابن طولون قرار داشت. وسط حیاط مسجد (صحن) وضوخانه سربوئیده‌ای ساخته شده بود. آب برای صحرانشینان مقدس

بپردازند و یا با همکیشان خود به گفت‌وگو بنشینند.
 شبستان مسجد از پنج جناح تشکیل شده بود که هر جناح با دیوار
 قبله موازی بود. محراب وسط دیوار قبله قرار داشت که روی آن گنبد
 کوچکی بنا شده بود و نمازگزاران کنار هم صف می‌بستند و رو به محراب
 (قبله) نماز می‌خواندند.
 مقصوره (محصوره) قسمتی از مسجد بود که اطراف آن با چوب یا
 سنگ محصور شده بود. چنین مکانی اولین بار در نیمهٔ قرن دوم هجری
 قمری در مسجدها ساخته شد؛ رهبران و حکام، جدا از بقیهٔ مردم در آنها
 به عبادت می‌پرداختند و این به دلیل ترس از مخالفانشان بود.
 مسلمانان، بنا به وظیفهٔ دینی خود، هر جا که بودند به محض
 شنیدن صدای مؤذن به نماز می‌ایستادند. همچنین در روزهای جمعه،
 در مسجدها یا مکانهای دیگری گرد هم می‌آمدند و به سخنان امام
 جمعه گوش می‌دادند.

۷

مسجد جامع قیروان
نوس - ۲۴۰ هجری نسبی

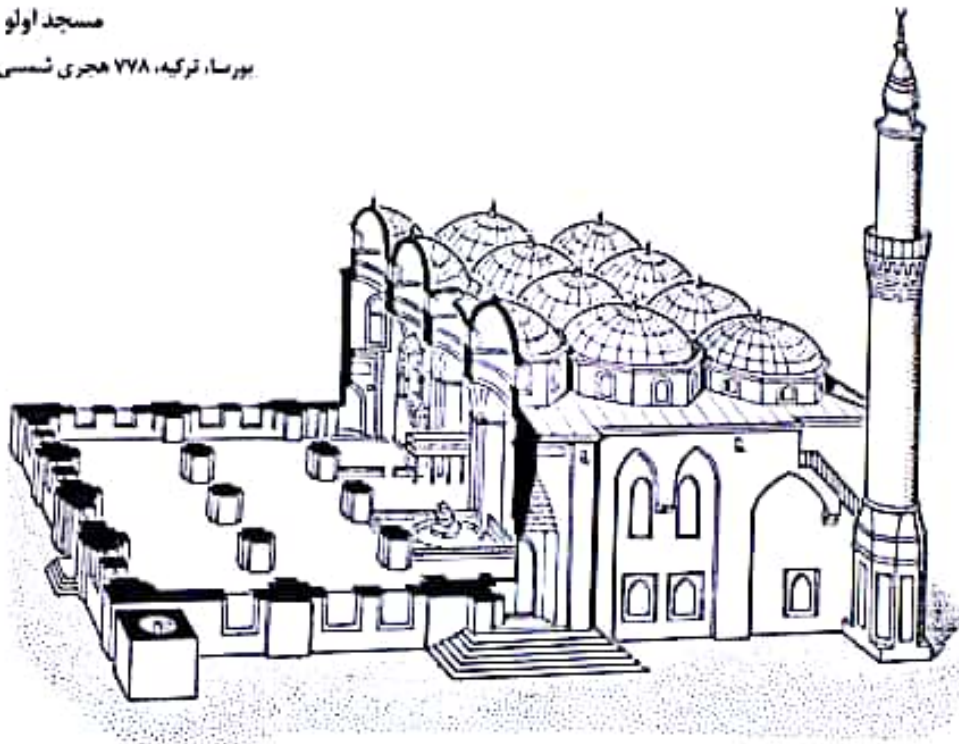
با گسترش دین اسلام و افزایش مسلمانان، مسجدها نیز بزرگتر شدند. پهنای شبستان مسجد جامع قیروان تقریباً دوبرابر مسجد این طولون است. این شبستان ۱۷ جناح داشت که از دو طرف صحن را در بر گرفته بودند و بین آنها و دیوار قبله، فضای وسیعی وجود داشت. پهنای ارتفاع جناح مرکزی از بقیه جناحها بیشتر بود. ستونهای این جناح به جای خشت و آجر از سنگ مرمر بود. تیرهایی که ستونها را از دو جهت به یکدیگر متصل می‌کردند (مانند آنچه در مسجد عمرو در عکس زیر دیده می‌شود) به استحکام بنا می‌افزودند. در مسجد قیروان بر روی محراب، گنبد بزرگی وجود داشت و سقف دالان ورودی مسجد نیز گنبدی شکل بود. مسلمانان هنگام عبادت و ادای فریضه نماز روی زمین می‌نشینند. به همین دلیل کف شبستان را با حصیر یا فرش می‌پوشانند و قبل از ورود، کفشهای خود را از پا درمی‌آورند.

مسجد عمرو
قاهره - مصر، ۵۲ هجری نسبی

مسجد اولو

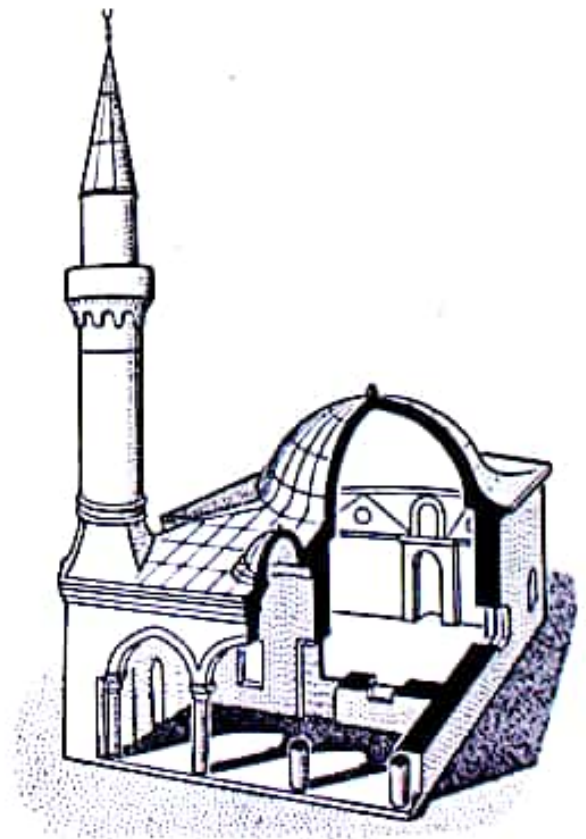
بورسا، ترکیه، ۷۷۸ هجری شمسی

بقعه ملک قاضی
ترکیه، ۶۳۵ هجری شمسی

با افزایش قلمرو اسلام، مسلمانان کشورهای مختلف با توجه به شرایط جغرافیایی که در آن می‌زیستند و مصالحی که در اختیار داشتند، مسجدهایی را بنا کردند. ترکیه که در قرن چهارم هجری اسلام را پذیرفتند، مسجدهایی ساختند که ستونپایش از چوب بود و سقفهای مسطح داشت. آنها در شمال آناتولی که تابستانهای خشک و زمستانهای سرد است، با مصالحی که در دسترسشان بود، گاه از معماری بیزانسی تقلید می‌کردند؛ به این ترتیب که قسمت باز شستان که به سوی حیاط بود نیز بسته می‌شد. بیشتر مسجدهایی که ترکیه می‌ساختند فاقد حیاط بود؛ گاهی فقط وسط آن سقف نداشت که به منزله حیاط کوچکی بود و وضوخانه در آنجا قرار داشت؛ مانند مسجد اولو در بورسای ترکیه. هنگام بارندگیهای شدید، سقفهای مسطح مشکل آفرین بود. به همین دلیل سقفها را گنبدی شکل می‌ساختند؛ مانند مسجد علاءالدین بیگ که یک گنبد بزرگ داشت یا مسجد اولو که دارای بیست گنبد کوچک بود و روی ستونهای متعددی بنا شده بودند. مسجدهایی که فاقد صحن بودند، پنجره‌های متعددی داشتند تا نور داخل ساختمان تأمین شود. این پنجره‌ها را روی دیوارهای مسجدها و گنبدها می‌ساختند.

در بیشتر کشورهای اسلامی ساختن بقعه و مقبره چندان متداول نبود؛ اما در برخی از کشورهای شرقی این کار را انجام داده‌اند و هنوز هم زیارتگاههایی مانند بقعه ملک قاضی وجود دارد. در این بقعه چناره در یک حجره قرار دارد و چند پله بالاتر از آن، محل دعا و نیایش به درگاه خداوند است. سقف این بقعه مخروطی شکل است و زیر آن یک گنبد

مسجد علاءالدین بیگ
ترکیه، ۷۱۴ هجری شمسی

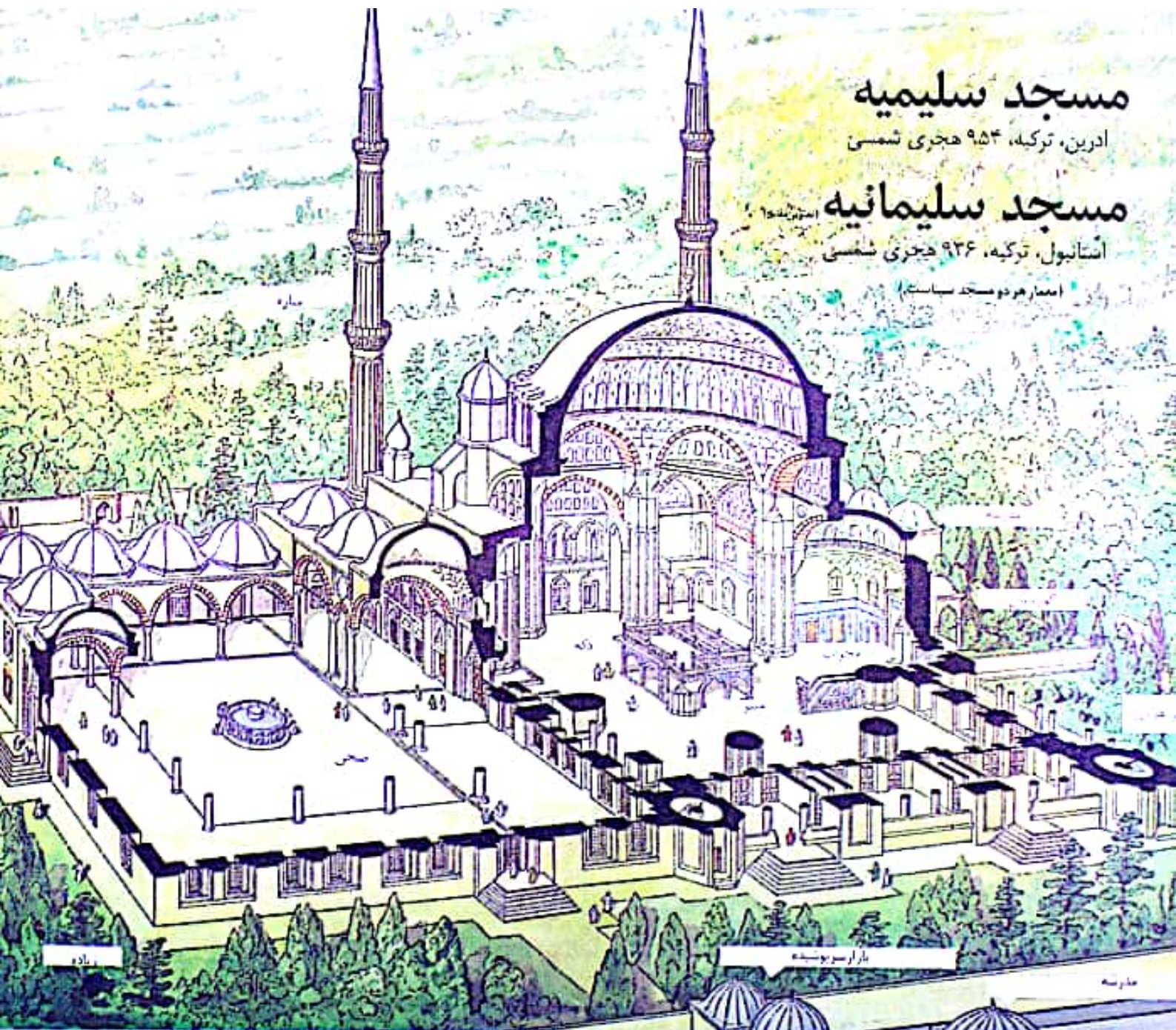
مسجد سلیمیه

ادرین، ترکیه، ۹۵۳ هجری شمسی

مسجد سلیمانیه

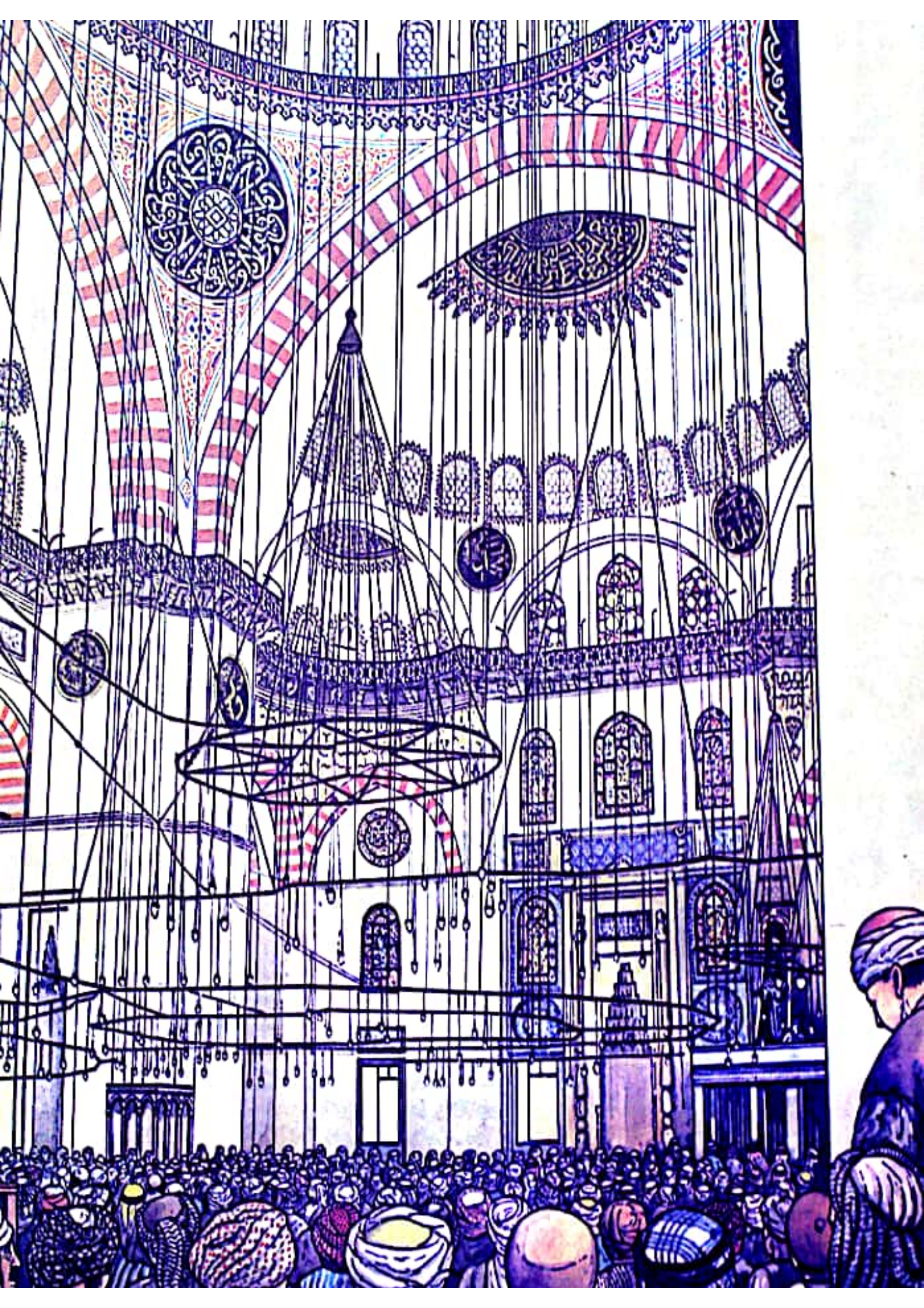
استانبول، ترکیه، ۹۲۶ هجری شمسی

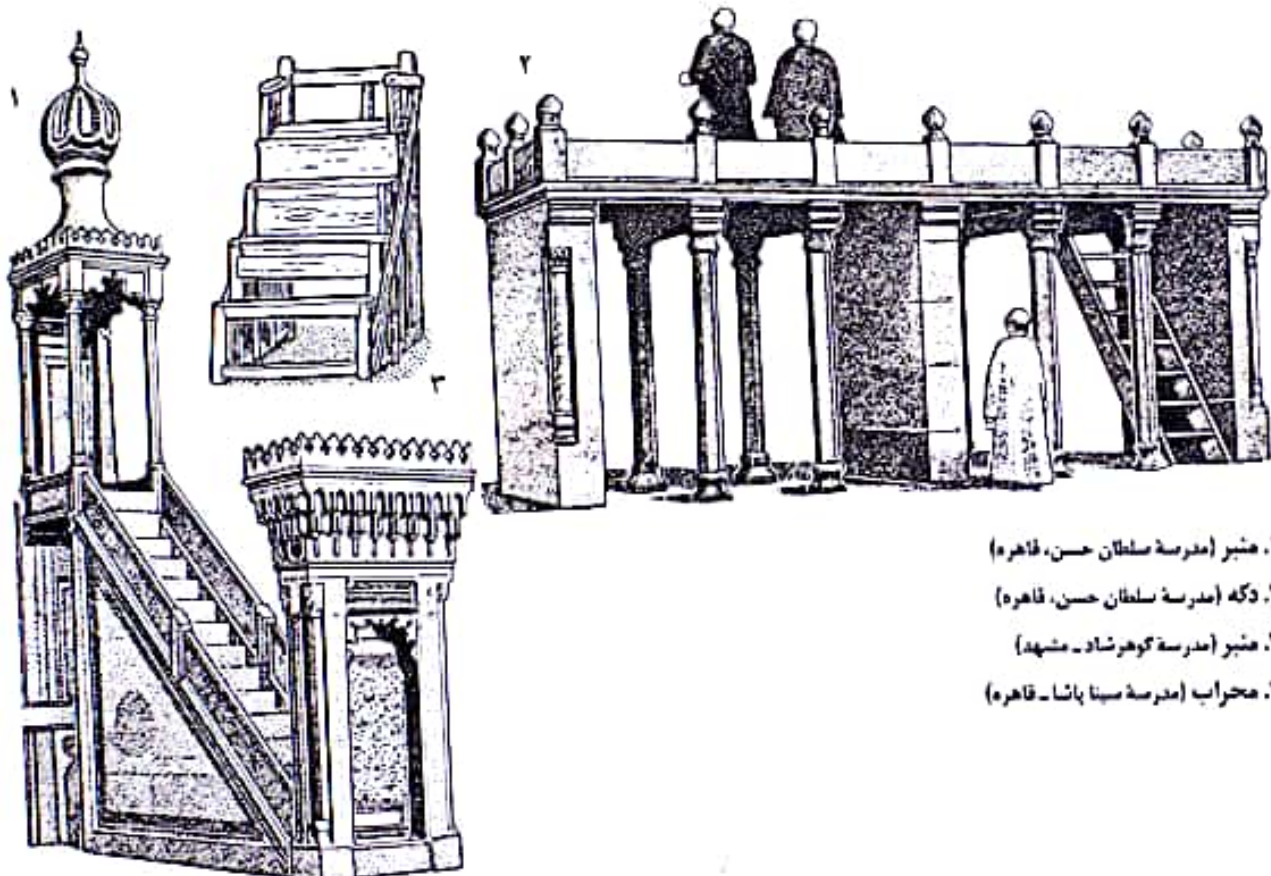
(معمار هر دو مسجد سیاست)

مربع شکل بود و نمای فضای آن به شکل مکعب درآمد. مهمترین بنای این معمار، ساختن مسجد سلیمیه در ادرین بود که گنبدی بزرگتر از گنبد مسجد ایاصوفیه بر آن ساخت. برای این کار ستونهایی را در ساختمان مسجد بنا کرد که در هشت گوشه آن، سقف روی آنها قرار گرفته بود. این ستونها بخشی از دیوارها را تشکیل می‌دادند و به همین دلیل فضای باز زیادی در مرکز شبستان به وجود آمد. در اطراف این مسجد نیز یک حوزه علمیه، یک دارالقرآن و یک بازار وجود داشت.

ترکها در سال ۸۵۷ هجری شمسی، قسطنطنیه (استانبول فعلی) را فتح کردند و آنجا را پایتخت خود اعلام کردند. در همان زمان به دستور سلطان محمدخان دوم، کلیسای صوفیه قدیمه به مسجد تبدیل شد و آن را ایاصوفیه نامیدند. در این کار مهندسان و معماران بنامی سهیم بودند؛ از جمله سینا، که یکی از معروفترین معماران مسلمان در زمان خود بود. او در مسجد سلیمانیه نیز ترکیبی از گنبد و نیمه گنبد را - شبیه آنچه در ایاصوفیه استفاده شده بود - به کار گرفت؛ اما زمین این مسجد

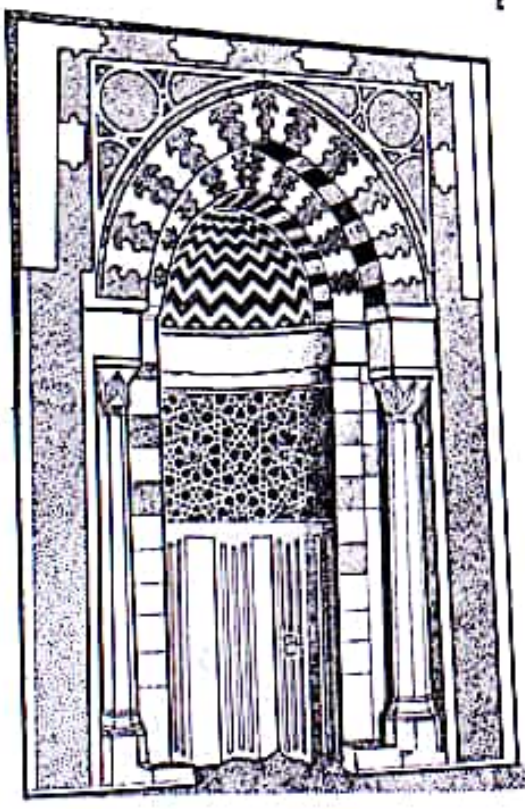

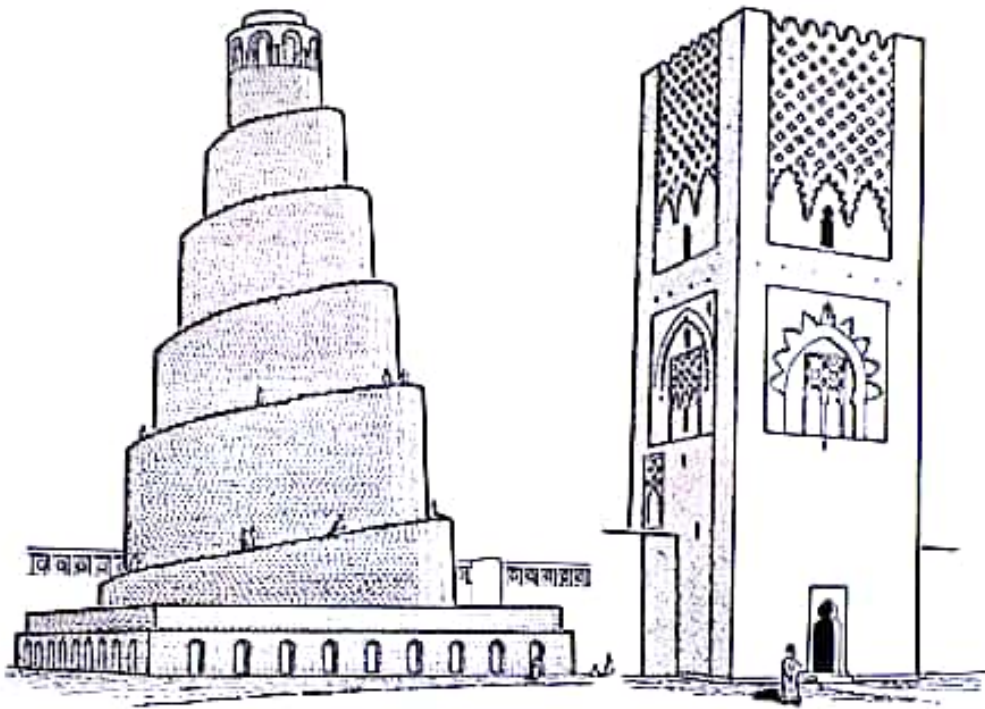
۱. منبر (مدرسه سلطان حسن، قاهره)
 ۲. دکه (مدرسه سلطان حسن، قاهره)
 ۳. منبر (مدرسه کوهرشاد - مشهد)
 ۴. محراب (مدرسه سینا پاشا - قاهره)

درون مسجد

در شبستان مسجدها، فقط آنچه را که ضروری است می‌توان یافت. محراب مسجد به سوی مکه معظمه ساخته می‌شود. مکه شهری است که کعبه، خانه خدا در آن قرار دارد و مسلمانان سراسر جهان به سوی آن نماز می‌خوانند. این همسوی بودن مسلمانان هنگام عبادت، اثر بسیار مهمی در یگانگی و وحدت آنها دارد. اولین محراب در قرن سوم هجری در مسجد مدینه ساخته شد. محراب را معمولاً با سنگ مرمر و گچبری تزیین می‌کنند.

منبر جایگاه بلند و پله‌داری است که واعظ و سخنران بر آن می‌نشینند و برای مردم سخنرانی می‌کند. می‌گویند اولین منبر فقط سه پله داشت که حضرت محمد (ص) روی آن می‌نشست تا اطرافیان بهتر بتوانند ایشان را هنگام موعظه کردن ببینند. منبر، نشانه قدرت نیز به‌شمار می‌رفت. برای همین وقتی سلاطین می‌خواستند از پیروانشان بیعت بگیرند بر آن می‌نشستند. منبرها را از چوب، سنگ و سنگ مرمر می‌سازند و معمولاً آن را به طرز بسیار زیبا و استادانه‌ای تزیین می‌کنند. دکه، سکوی بزرگی بود از چوب یا سنگ مرمر که روی پایه‌هایی قرار داشت و از طریق نردبان روی آن می‌رفتند. نمازگزاران از روی این سکوی بزرگ بهتر می‌توانستند حرکت‌های امام جماعت را هنگام عبادت ببینند و از او تقلید کنند.

مسجد جامع، سامرا، عراق،
۲۵۰ هجری شمسی

مسجد سلطان حسن
مراکش، ۵۹۶ هجری شمسی

مسجد کاظمین
قرن نهم هجری

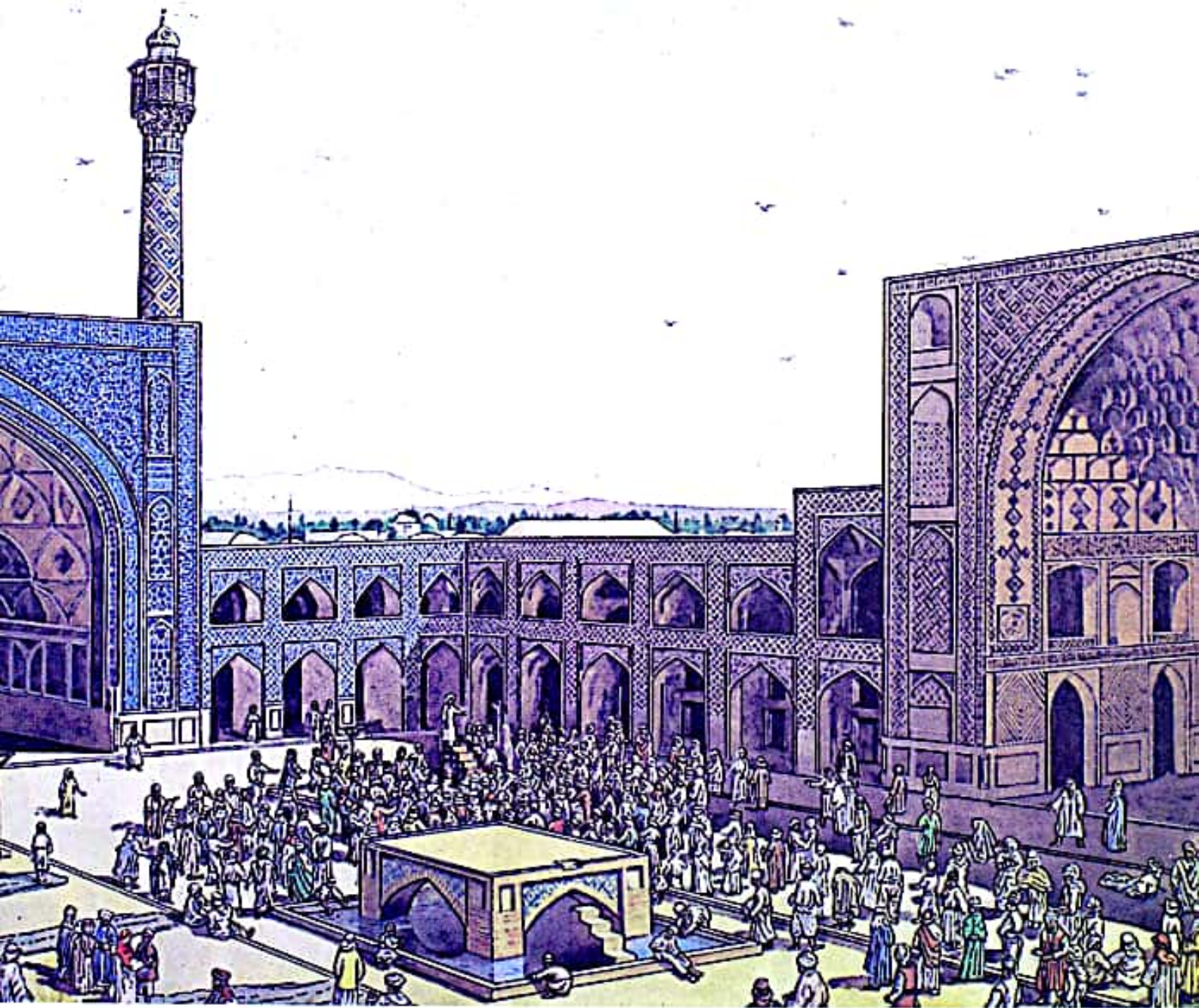
مناره‌ها

در آغاز پیدایش دین اسلام، مسلمانان نشانه‌ای نداشتند تا به وسیله آن از همکیشان خود دعوت کنند که در مسجدها گرد هم آیند و به عبادت بپردازند؛ اما مانند یهودیان که در شاخ گاو می‌دمیدند یا مسیحیان که ناقوس می‌نواختند، آنها نیز در اندک مدتی روشی را برای این کار برگزیدند؛ به این ترتیب که از بلندترین بخش مسجد اذان گفتند.

کهنترین مناره‌ای که تاکنون دیده شده است، مناره مسجد عمرو در مصر است که هنگام بازسازی کشف شد. خلیفه آن زمان که دستور بازسازی مسجد را داده بود، در دمشق حکومت می‌کرد و مسلمانان در آن شهر مسجدی مطابق مبداهای باستانی ساختند؛ به طوری که در چهار گوشه آن برجهای چهارگوش قرار داشت. شاید به همین دلیل مناره‌های چهارگوش رواج یافت. پس از آن برجهای چندین طبقه ساخته شد که بر فراز آنها گنبد کوچکی بنا شده بود. مناره مسجد کبیر در سامرا (عراق) مشهور بود و پله‌هایی مارپیچ از بیرون آن را احاطه کرده بود. فکر ساختن چنین مناره‌ای شاید از معماری بین‌النهرین گرفته شده است. از آمیختن مناره‌های باریک و چهارگوش، مناره‌های مدور به وجود آمد که نمای بیرونی آنها را با کاشی یا لایه‌ای از طلا تزئین می‌کردند.

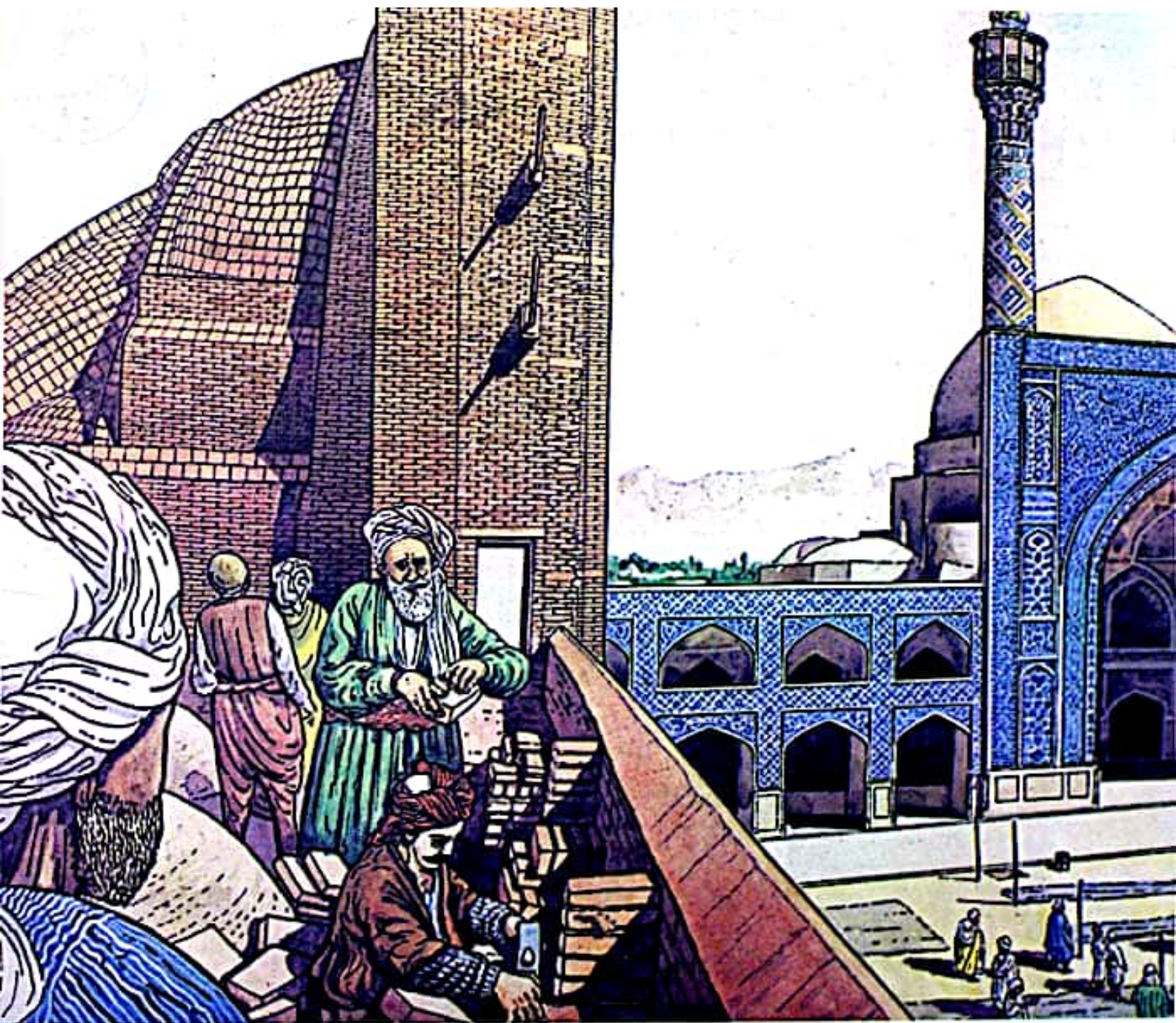
مسجد سلطان قالان
لاهره، ۶۸۵ هجری شمسی

مسجد جامع اصفهان

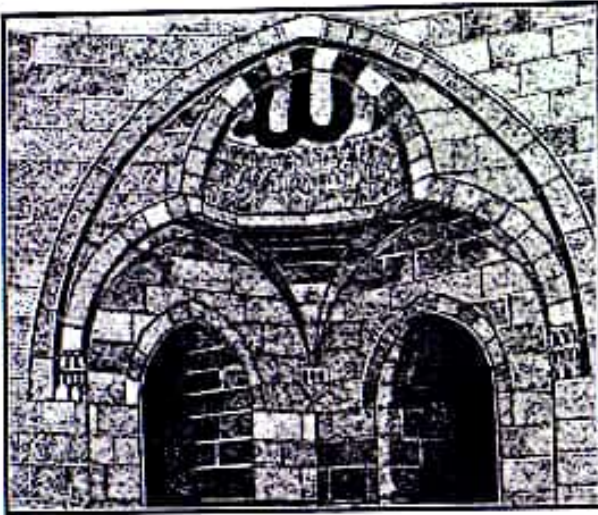
جامع، یعنی بزرگ؛ نماز جمعه و مراسم مذهبی اغلب در این گونه مسجدها برگزار می‌شد. پیرامون حیاط تیمچه‌های دوطبقه‌ای بنا شده بود و در میانه هر ضلع، ایوانی رو به حیاط قرار داشت که سقف آن را با گل قهشنگ به صورت برجسته ساخته بودند. بزرگترین ایوان در جنوب غربی صحن مسجد واقع بود و سرسرای آن را تشکیل می‌داد که به شبستان مسجد ختم می‌شد. کنار شبستان تعدادی اتاق و راهرو وجود داشت که سقف آنها گنبدی شکل بود و محل ملاقات افراد با یکدیگر، کتابخانه و دقترهای مختلف به‌شمار می‌آمد.

اولین مسجدهایی که در ایران ساخته شد، تقلیدی از سبک معماری مسجد ابن طولون بود؛ اما پس از اینکه ترکان سلجوقی در قرن پنجم هجری ایران را تصرف کردند، مسجدهایی شبیه کاخهای پادشاهان ساسانی ساختند. بر کتیبه‌ای که روی دیوارهای محراب مسجد جامع اصفهان وجود دارد به خط کوفی نوشته شده این مسجد به دستور ملک شاه بنا شده است. مسجد جامع در سال ۴۵۹ هجری شمسی در محل مسجدی قدیمی که هنوز آثاری از آن باقی است، ساخته شد.

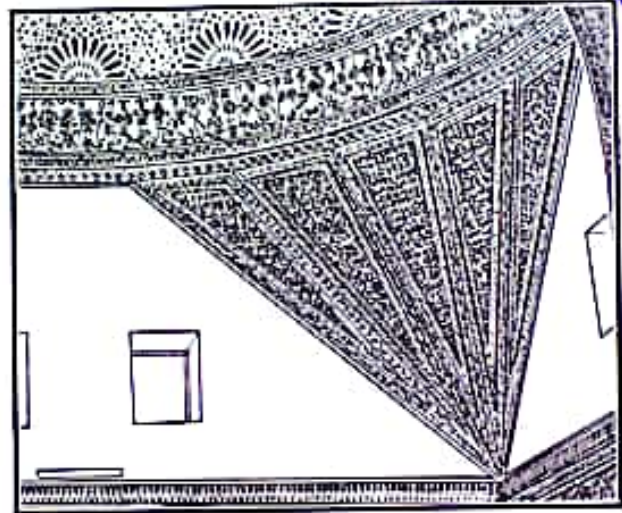

می‌خورد، بیشتاق است. بیشتاق، درگاه مستطیل شکل بلندی است که درون ایوان را احاطه می‌کند. این درگاهها و سطح دیوارهای آن را با آجر و کاشی تزیین می‌کردند و در آنها نقشهایی به کار می‌بردند که ملهم از آیات قرآن کریم بود. گنبدها نیز به همین روش تزیین می‌شد، یا آنها را با لایه‌ای از طلا می‌پوشاندند؛ مانند گنبد شهرهای مقدس بیت‌المقدس یا کاظمین و بغداد.

برخلاف فرقه‌های مسیحی که هر کدام کلیسای مخصوصی برای خود دارند، تمام مسلمانان در کنار هم به عبادت می‌پردازند و این با وجود فرقه‌های متعددی است که در دین اسلام نیز به وجود آمد (مثلاً ایرانیان مذهب تشیع، و ترکها و عربها مذهب تسنن را برگزیدند). شاید یکی از دلایلی که ایرانیان در مسجدهای خود ایوان نیز می‌ساختند، این بود که پیروان هر فرقه بدون ایجاد مزاحمت برای دیگران، بتوانند گرد هم جمع شوند و با یکدیگر گفت‌وگو کنند. یکی دیگر از ویژگیهایی که در مسجدهای ایرانیان به چشم

مسجد سینا پاشا قاهره، مصر، ۹۵۰ هجری شمسی

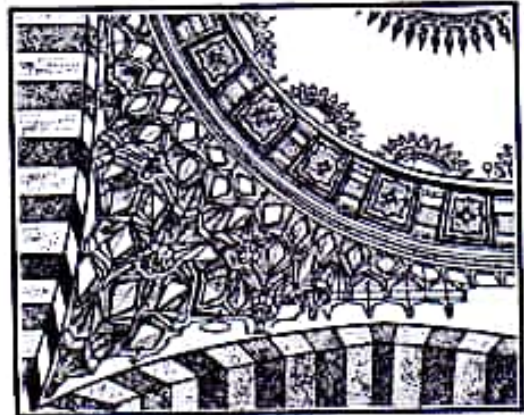

مسجد کارتای قونیه، ترکیه، ۶۳۰ هجری شمسی

گنبدها و مقرنسها

یکی از مشکلاتی که در آن زمان تمام معماران دست‌اندرکار ساختن مسجد با آن روبه‌رو بودند، چگونه قراردادن گنبدی مدور، روی سطح مربع بود. در ابتدا این مشکل را با گذاشتن تخته سنگهایی روی گوشه‌های مربع حل می‌کردند؛ در نتیجه یک هشت ضلعی نامنظم ساخته می‌شد و روی این هشت ضلعی نامنظم، چند ردیف سنگ قرار می‌گرفت که قاعده گنبد را شکل می‌داد؛ به این ترتیب که هر ردیف کمی جلوتر از ردیف زیر بود و تا انتهای گنبد پیش می‌رفت. در قرن پنجم میلادی، در ایران و بیزانس از پایه‌های نیم‌دایره‌ای شکلی استفاده می‌کردند که در زاویه‌های قاعده مربع شکل گنبد ساخته می‌شد. مسلمانان نیز در سالهای بعد از این روش برای ساختن گنبد استفاده کردند. مسلمانان همچنین از این شیوه به صورتهای مختلف برای تزئین مسجدها استفاده کردند؛ نمونه آن مسجد جامع در قرطبه است که کنگره‌های آن نور خورشید را منعکس می‌کند.

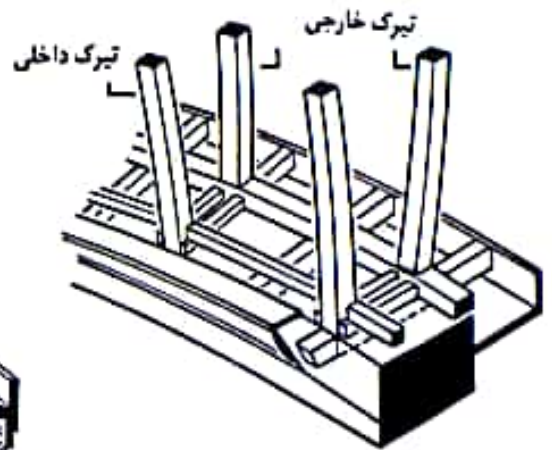
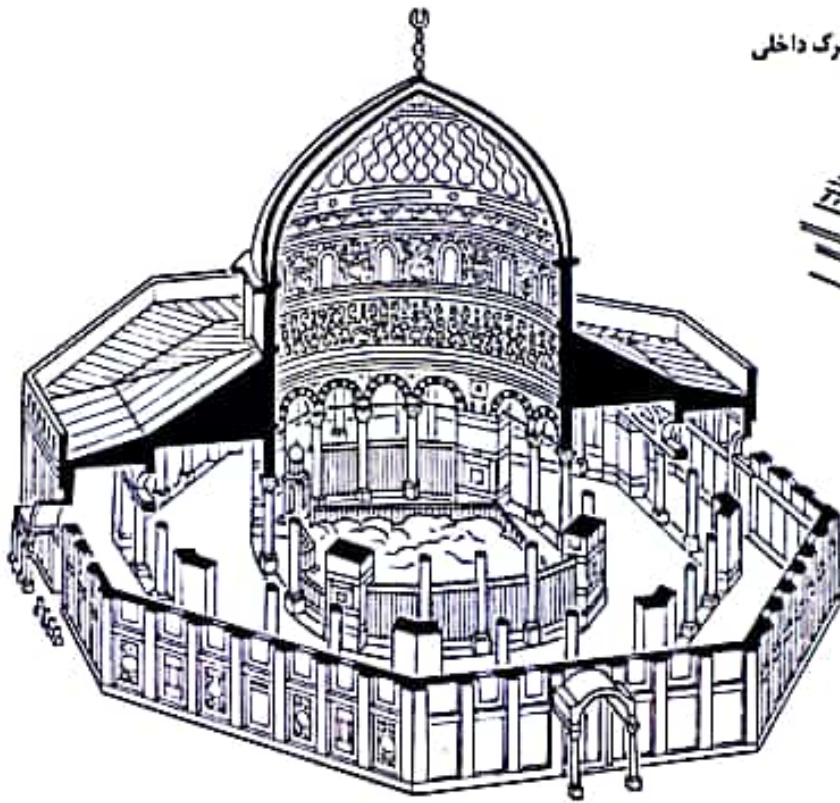
ترکها از مثلثهای کشیده‌ای که از آجر درست شده بود در زاویه‌ها استفاده می‌کردند که می‌شد آنها را به همان صورت ساده به جا گذاشت یا به وسیله کاشی تزئین کرد. یکی دیگر از راههای که می‌شود سطح مربعی را به سطح دایره شکلی تبدیل کرد، استفاده از مقرنس است.

مسجد سلیمانیه استانبول، ترکیه، ۱۳۰ هجری شمسی

مسجد جامع قرطبه اسپانیا، ۳۴۰ هجری شمسی

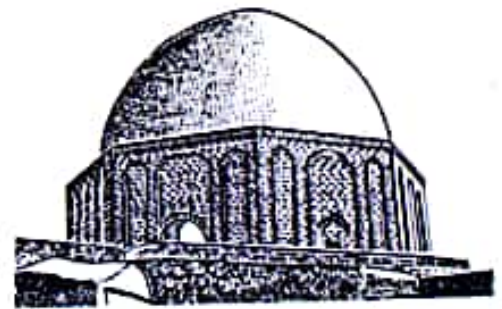

نمای داخلی گنبد قبة الصخره
فلسطين، سال ۶۷ هجری شمسی
با ۱۷۰ جزئیات گنبد چوبه مقطع بریده شده گنبد

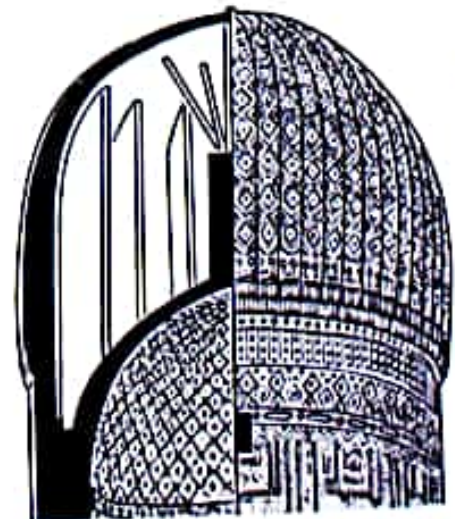
مقرنس، تاقچه‌هایی رو به بالاست که در یک ردیف روی یکدیگر ساخته می‌شوند تا دایره کاملی را شکل دهند. معمولاً به تزیینات این تاقچه‌ها گل فهشنگ هم می‌گویند. این تاقچه‌ها طوری ساخته می‌شوند که گویی در فضا شناورند. گنبدها را از چوب یا آجر می‌ساختند؛ داخل آنها را با گچ سفید می‌کردند و روی آنها را با دوغاب یا سقال لعاب می‌دادند. ساختمان گنبد روی یک هشت ضلعی، وسط یک مستطیل یا استوانه قرار داشت. برای اینکه گنبد سبک شود، وسط آن را گاه باز نگه می‌داشتند (ص ۳۳) یا پنجره‌های را در استوانه تعبیه می‌کردند (ص ۳۳).

گنبد مسجدالاقصی در فلسطین که اولین قبة مسلمانان است از دو ردیف چوب ساخته شده بود؛ هر لایه این گنبد به‌طور جداگانه توسط کلافی از تیرهای چوبی نگه داشته می‌شد. لایه بیرونی گنبد از تخته پوشیده شده و روی آن کاشیکاری شده بود. لایه داخلی توسط ایلاف درخت خرما نگه داشته می‌شد که به تخته‌ها چسبیده بودند و روی آنها پوششی از گچ قرار داشت. روی گچ نقاشی و زراندود شده بود، به‌طوری که در برابر نور خورشید می‌درخشید.

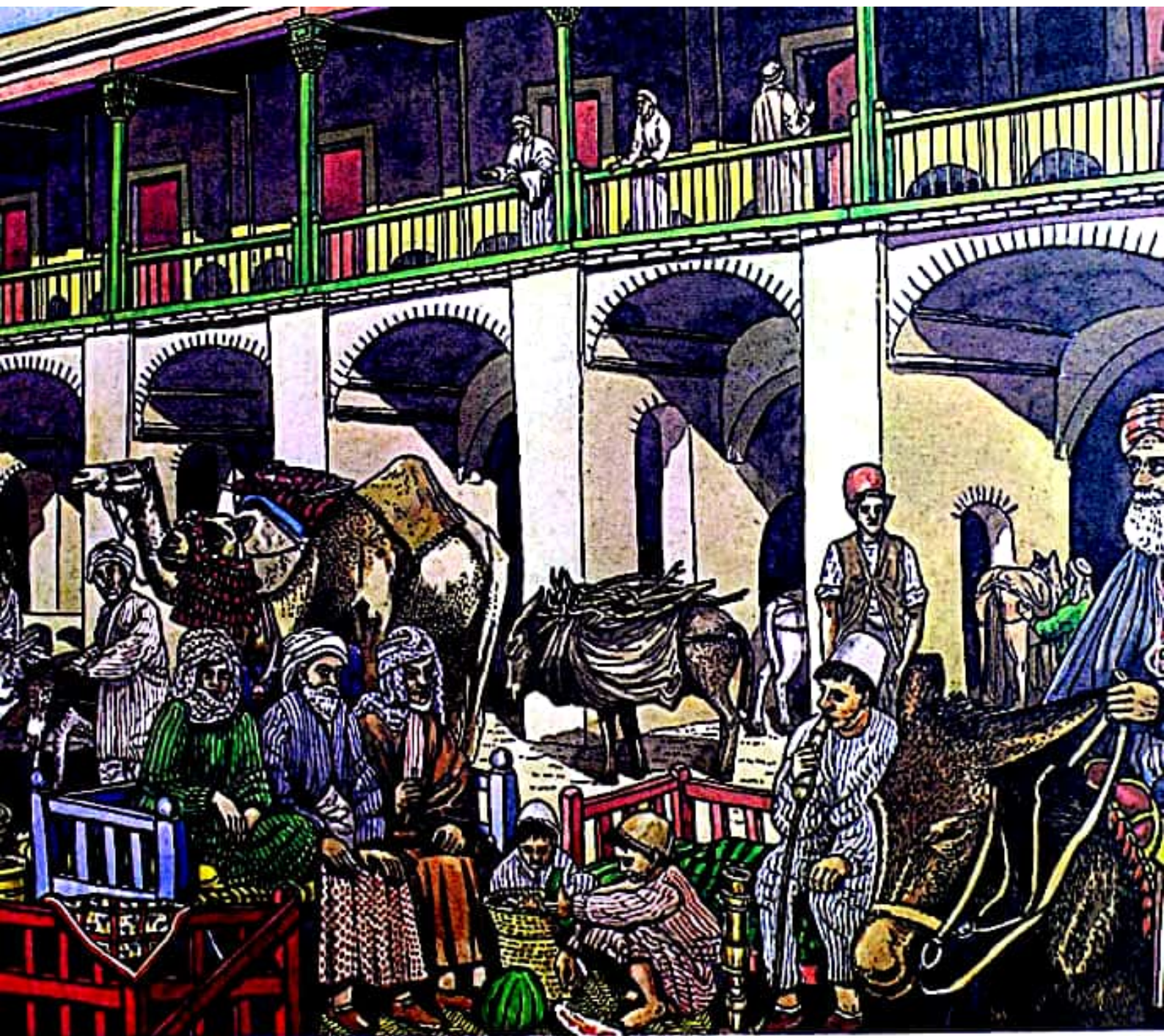
روی آرامگاه تیمور لنگ، دو گنبد روی یک پایه ساخته شده است که هر کدام شکل خاصی دارد. گنبد بیرونی متناسب با نمای بیرونی ساختمان است و گنبد داخلی متناسب با نمای درون ساختمان. گنبد ضلع شمالی مسجد جامع اصفهان، گنبدی یک لایه است و شاید بهترین نوع گنبدی است که تاکنون ساخته شده است.

مسجد جامع اصفهان گنبد شمالی، ۴۶۸ هجری شمسی

گور امیر، آرامگاه تیمور لنگ سمرقند، ۷۸۴ هجری شمسی

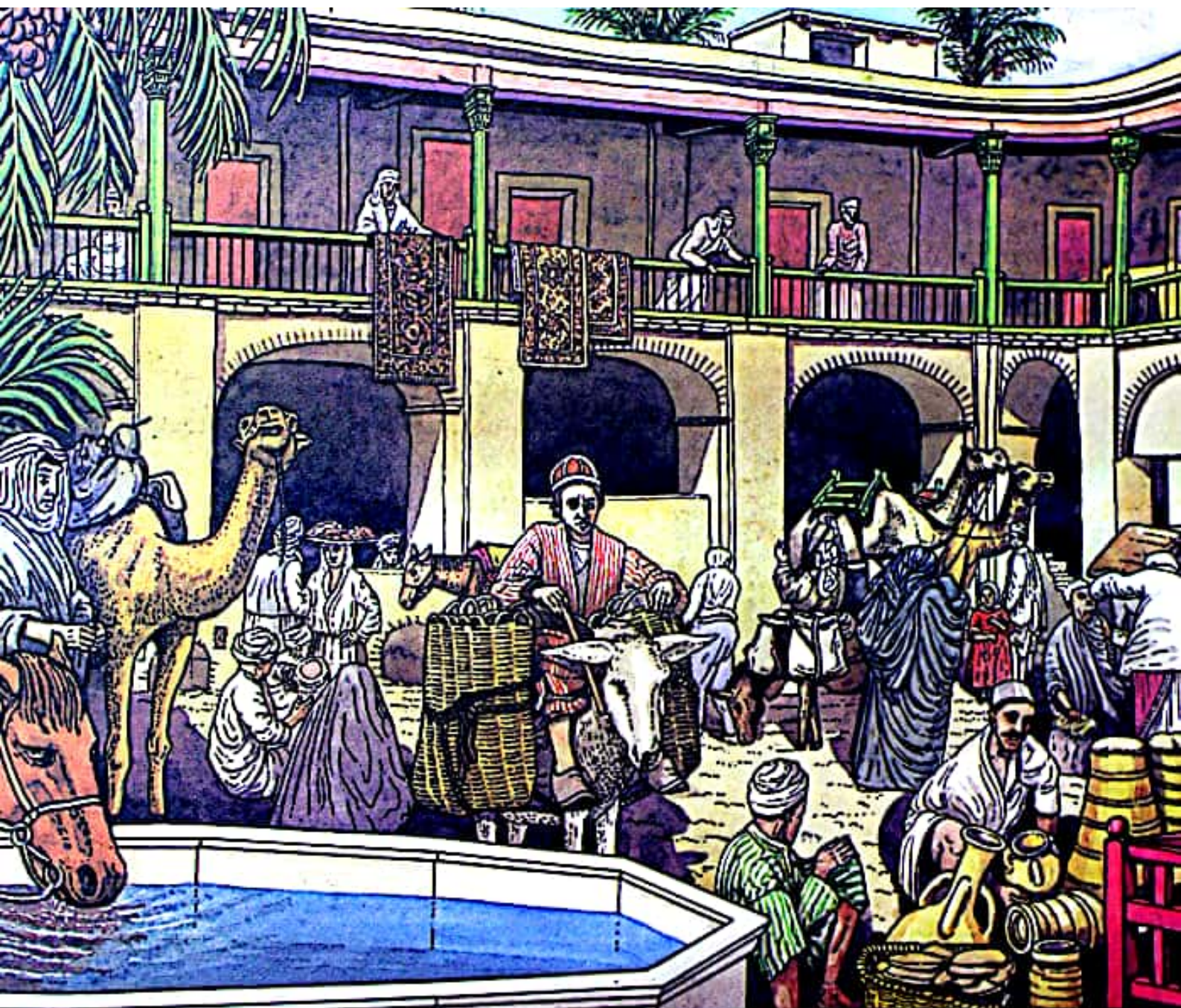

کاروانسرا

در سراسر امپراتوری اسلامی، راهها و جاده‌های متعددی ساخته شده بود که بازرگانان برای بردن کالاهای خود از شهری به شهر دیگر و مأموران دولت برای انجام مأموریتشان از آن جاده‌ها می‌گذشتند. برای استراحت در شب، کاروانسرا یا خان‌هایی در این راهها ساخته شده بود که فاصله هر کدام با یکدیگر به اندازه یک روز راه بود. بعضی از این کاروانسراها که به دستور فرمانروایان ساخته می‌شد، سلطان‌سرا می‌نامیدند که فقط امیران و فرمانروایان از آنها استفاده می‌کردند و مردم عادی اجازه ورود به آنها را نداشتند.

کاروانسرا را دیوار بلندی احاطه کرده بود که ساکنان آن را از حمله

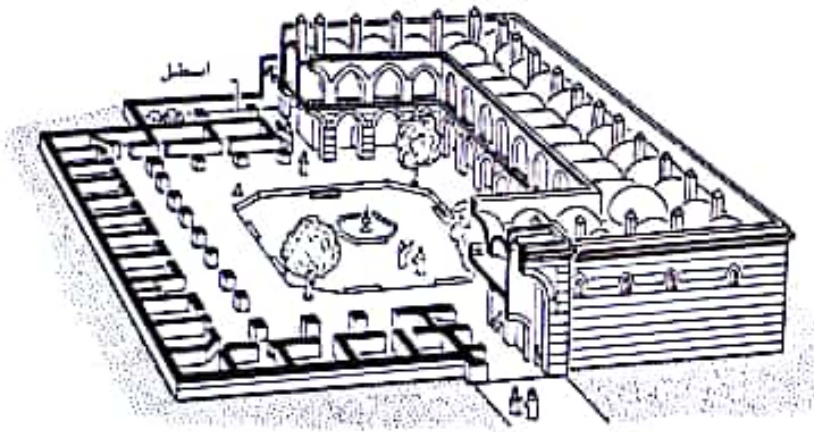
راهزنان محافظت می‌کرد. محل سکونت کاروانسرادار و خانواده‌اش، توسط یک در بزرگ از بقیه کاروانسرا جدا می‌شد. مسافران از در کاروانسرا که می‌گذشتند، وارد حیاط می‌شدند. اطراف حیاط انبارهایی وجود داشت که بازرگانان می‌توانستند کالاهای خود را در آنها بگذارند تا محفوظ بماند. همچنین اسطبل و انبارهای علوفه برای چهارپایان پیش‌بینی شده بود. یک آهنگری که بیشتر به کار تعمیر چارپایان می‌رسید و یک قهوه‌خانه نیز از دیگر اجزای هر کاروانسرا به شمار می‌رفت. طبقه‌های بالا، محل استراحت مسافران کاروانسرا بود. نروتمنها، اتاقهای اختصاصی اختیار می‌کردند که وسایل پخت و پز

دالان می‌ساختند، به طوری که حیاط را احاطه می‌کرد. سقف اتاقها گنبدی بود و وسط آن مجرای برای ورود نور به داخل و تهویه هوا وجود داشت. در برخی از این دالانها آشپزخانه‌هایی بود که اهل کاروانسرا در آن غذای خود را آماده می‌کردند. کاروانسراهای کوچکتر حیاط نداشتند و در ورودی یگراست به دالان باز می‌شد. اطراف دالان، همسطح زمین، محلی برای نگهداری احشام بود. در سطح بالاتر تخت‌هایی برای استراحت و خوابیدن مسافران در نظر گرفته شده بود.

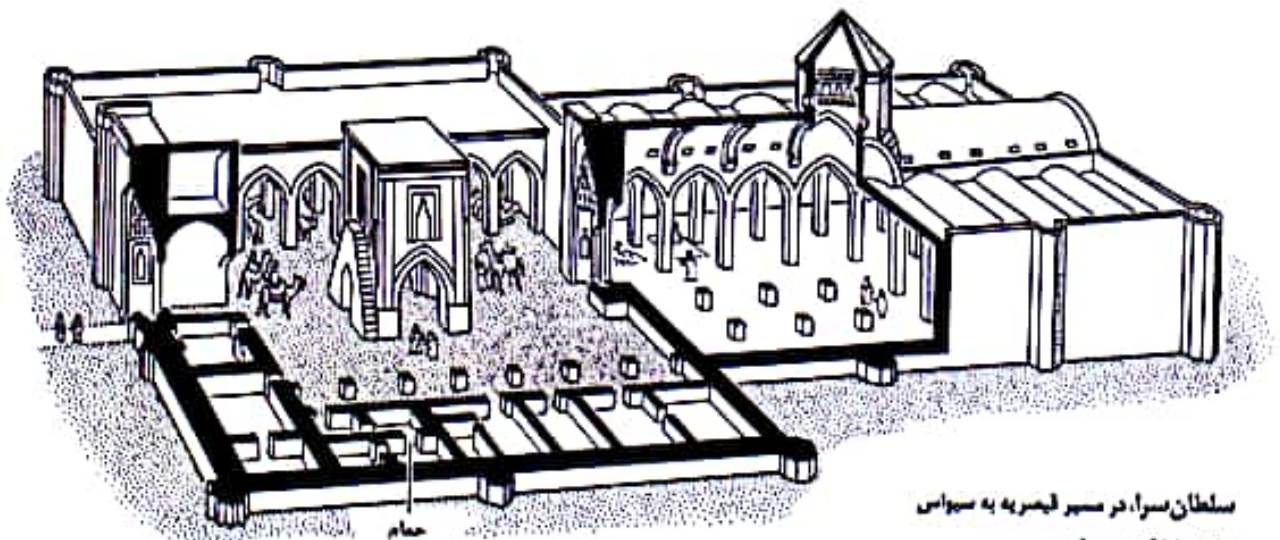
هم در همان اتاق وجود داشت. دیگران در خوابگاههای دسته‌جمعی استراحت می‌کردند. حمامها و توالت‌های متعددی نیز در کاروانسرا وجود داشت. معمولاً وسط حیاط نمازخانه کوچکی بود. نمازخانه روی طاقیهایی ساخته می‌شد که از سطح حیاط کاروانسرا بالاتر می‌رفت؛ در نتیجه از ازدحام و آمد و رفت مسافران در حیاط دور بود. زیر طاقیها هم وضوخانه قرار داشت.

در کاروانسراهای بزرگتر یک دروازه داخلی نیز وجود داشت که از حیاط به دالان سرپوشیده‌ای راه می‌یافت و زمستانها از آن استفاده می‌کردند. در کاروانسراها اتاقها را پهلو به پهلو هم در یک طرف

در ایران در ساختمان برخی از کاروانسراهای خیلی بزرگ، یک دیوار خارجی به طرز ساده‌ای ساخته می‌شد که از طریق یک در به حیاط که دالانهایی آن را احاطه کرده بود، راه می‌یافت. پهنای این دالانها گاه به اندازه دو اتاق بود. اغلب ایوانی وسط هر ضلع حیاط وجود داشت که این خود تقلیدی از معماری کاخها و مسجدها بود. چون معاش - و در نواحی بیابانی حتی زندگی انسانها - به حیوانات بستگی تام و تمام داشت، اسطبلها را به طور کامل از اقامتگاه بازرگانان جدا می‌ساختند؛ به طوری که از میان کاروانسرا به هیچ صورتی نمی‌شد به اسطبلها راه یافت و تنها راه، راهرو باریکی بود که از حیاط می‌گذشت. در نتیجه امکان ربودن چارپایان به هیچ وجه وجود نداشت.

در شهرهای بزرگ، خان بازارها را کنار هم و دو طرف یکی از خیابانهای اصلی که در منطقه تجاری قرار داشت، می‌ساختند. هر خان بازار یا تعدادی از آنها به تجارت یک نوع کالا اشتغال داشتند؛ مثلاً ابریشم، پارچه، پوست خز یا زین اسب. بازرگانان کالاهای خود را در چنین مکانهایی انبار می‌کردند و در معرض دید عموم نیز می‌گذاشتند. خرید و فروش در اتاقهایی که به صورت مفازهای امروزی در اطراف حیاط وجود داشت، صورت می‌گرفت.

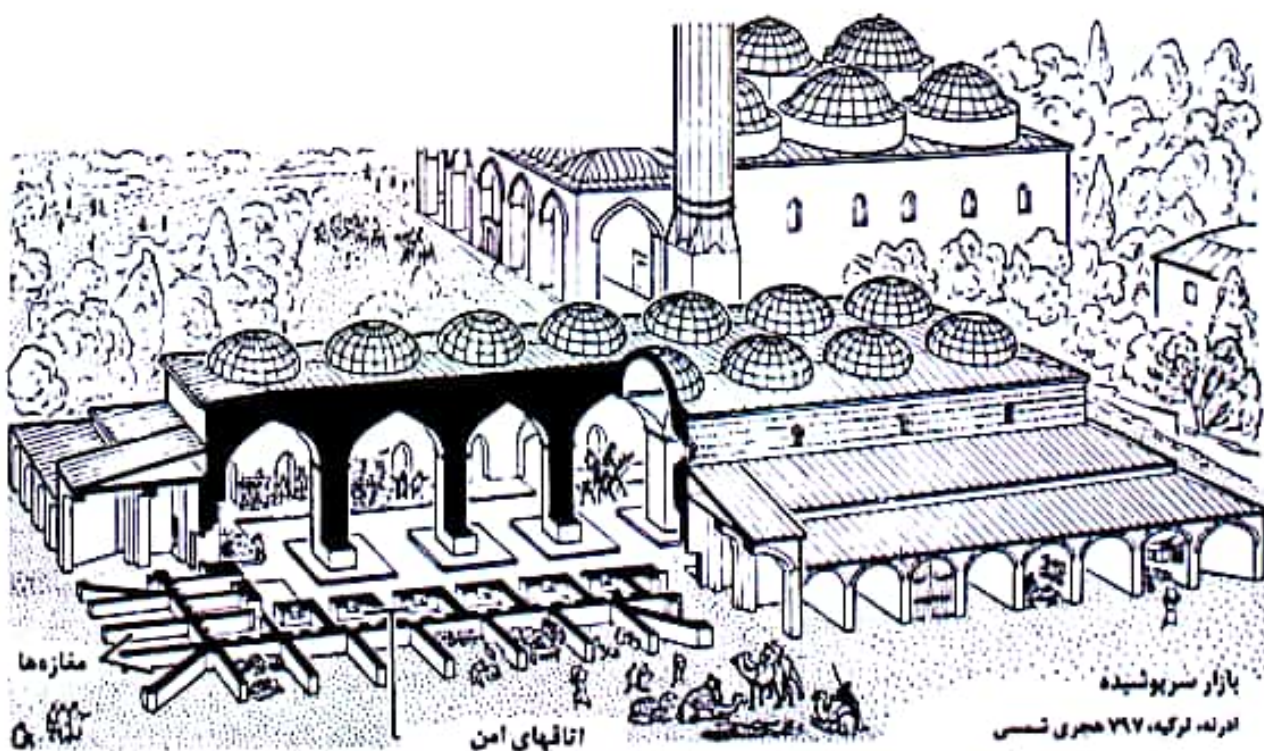

خوابگاه بازرگانان در طبقه دوم خان بازار قرار داشت. اتاقها را با فرش یا حصیر می‌پوشاندند و در هر اتاق یک اجاق بود. در صورتی که خان بازاری نزدیک یک مسجد ساخته می‌شد، دیگر نمازخانه‌ای برای آن در نظر نمی‌گرفتند؛ اما معمولاً وسط حیاط وضوخانه‌ای وجود داشت که دور تا دور آن درخت بود و لوح ساده‌ای جهت قبله را نشان می‌داد. این خان بازارها هم به دستور فرمانروایان یا ثروتمندان ساخته می‌شد؛ اما چون از آنجا به‌عنوان مهمانسرا و محل تجارت استفاده می‌شد، کسی که می‌خواست به آنجا برود باید پول می‌پرداخت؛ این پولها صرف تعمیر و نگهداری خان بازار می‌شد.

در برخی از خان بازارها، بازار سرپوشیده‌ای وجود داشت که بازرگانان در آن به خرید و فروش کالاهای قیمتی، چون جواهر یا پارچه‌های زربفت می‌پرداختند. در این بازارهای سرپوشیده سکوهایی بود که فروشندگان کالاهایشان را روی آنها می‌گذاشتند و می‌فروختند. بازارها متشکل از مغازه‌هایی بودند که در دو طرف یک خیابان (گاهی بالاتر از سطح زمین) ساخته می‌شدند و اغلب همجوار مسجدها بودند که این خود درآمدی برای مسجدها به شمار می‌رفت.

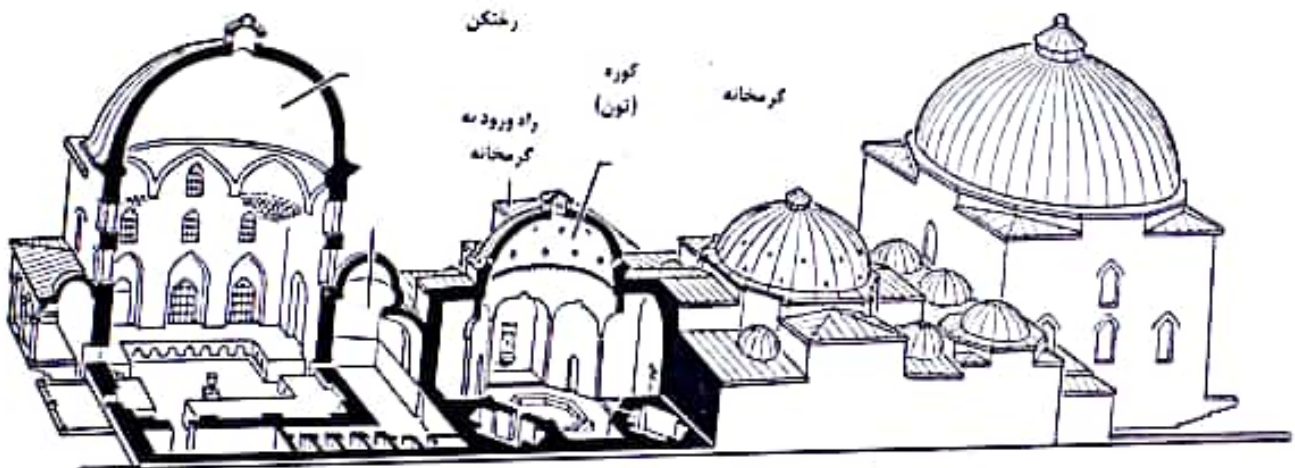
بازار عصری، استانبول، ترکیه، ۶۳۹ هجری شمسی

بازار سرپوشیده
اندول، ترکیه، ۷۹۷ هجری شمسی

حمام مردانه

حمام زنانه

حمامی در ترکیه، استانبول ترکیه، ۸۴۵ هجری نسبی

آب

حمام، یکی از مهمترین بناها در هر شهر بود که گاه نزد یک مسجد، کاروانسرا یا بازاری ساخته می‌شد. اولین بخش حمام رختکن بود که در ورودی حمام به آن باز می‌شد. سقف رختکن گنبدی بود. وسط رختکن حوضی از سنگ مرمر وجود داشت که معمولاً فواره‌هایی در آن آب را به جریان درمی‌آوردند. اطراف رختکن نیمکتها یا سکوهایی بود که با حصیر فرش شده بودند و اشخاص روی آنها می‌نشستند و لباسهای خود را از تن درمی‌آوردند. دومین قسمت حمام، گرمخانه بود که در آنجا دلاکها به شستشو و ماست و مال دادن مشتریان می‌پرداختند. آب از طریق دو لوله (یکی لوله آب گرم و یکی لوله آب سرد) وارد حوض بزرگ گرمخانه (خزینه) می‌شد و پس از لبریز شدن از طریق مجراهایی به بیرون حمام می‌رفت.

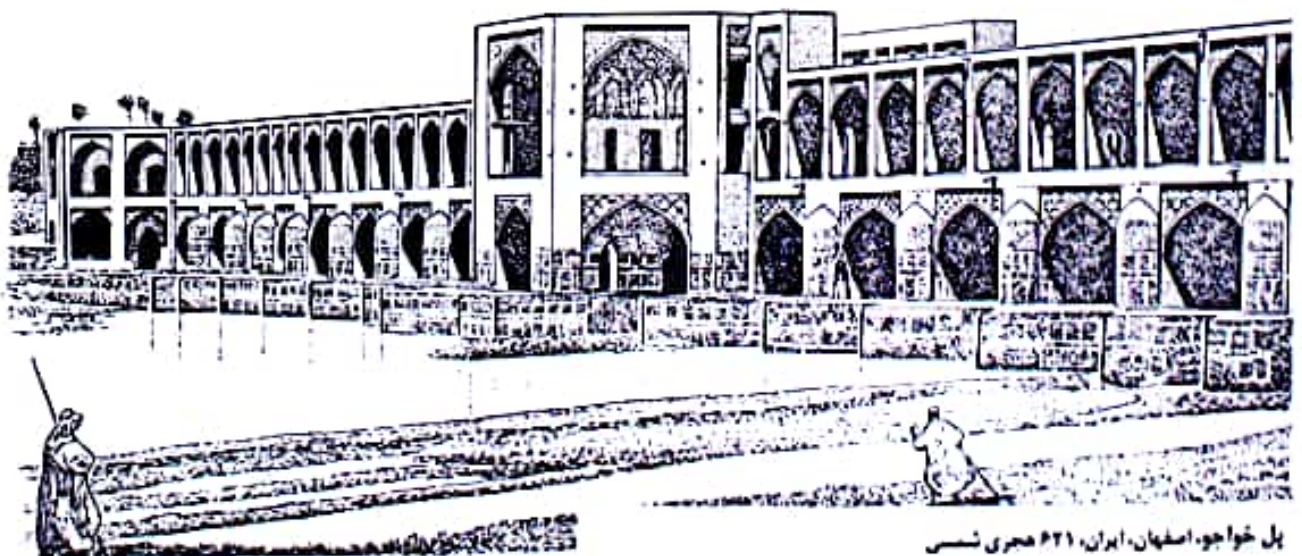

سقاخانه، مجموعه حکیم الملو علی پاشا
استانبول، ترکیه

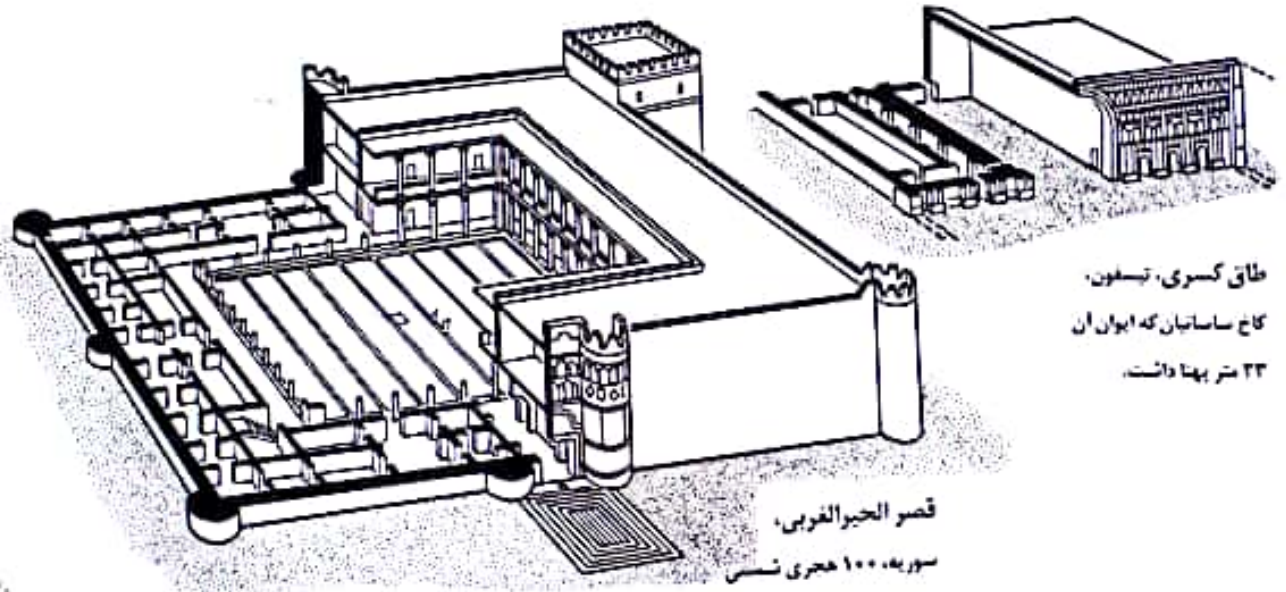
اغلب حمامهای مردانه و زنانه کنار هم قرار داشتند تا هر دو بتوانند از یک آتشخانه برای گرم کردن آب استفاده کنند. حمامهای دیگری نیز بودند که بیشتر جنبه درمانی داشتند و بیماران در حوضچه‌های آب معدنی این حمامها می‌نشستند تا مداوا شوند. از این گونه حمامها هنوز هم در جاهای مختلف (از جمله ایران) وجود دارد.

آب مورد نیاز ساکنان شهر از طریق قناتها یا مجراهای زیرزمینی تأمین و در آب‌انبارها ذخیره می‌شد. آب‌انبارهای عمومی شهر نیز از منابع تأمین‌کننده آب مورد نیاز مردم بودند. این آب‌انبارها بسیار بزرگ بودند و در جاهای مختلف شهر قرار داشتند. از طریق شیری که به دیوار آب‌انبار نصب شده بود، می‌شد از آب داخل آن استفاده کرد. این آب‌انبارها معمولاً از سطح زمین بسیار بایستر بودند و سقف گنبدی شکل داشتند. سردر این آب‌انبارها از سنگ بود که روی آنها گنبد کاری شده بود. اغلب ثروتمندان در خانه‌هایشان آب‌انبار داشتند و آب را برای استفاده شخصی ذخیره می‌کردند. در شهرهای کوچک، مسجدها تنها منبع تأمین‌کننده آب بودند.

پلها روی گذرگاههای مهم رودخانه بنا می‌شد. در قرن یازدهم هجری، تعداد زیادی پل سنگی ساخته شد. این پلها چنان طراحی شده بودند که هنگام طغیان رودخانه در برابر جریان قوی آب به خوبی مقاومت می‌کردند. برخی از پلها از دو ردیف دالان که سقف گنبدی داشتند، تشکیل می‌شدند و معمولاً در وسط و دو سر آنها فروشگاه، مسجد یا کاروانسرای وجود داشت.

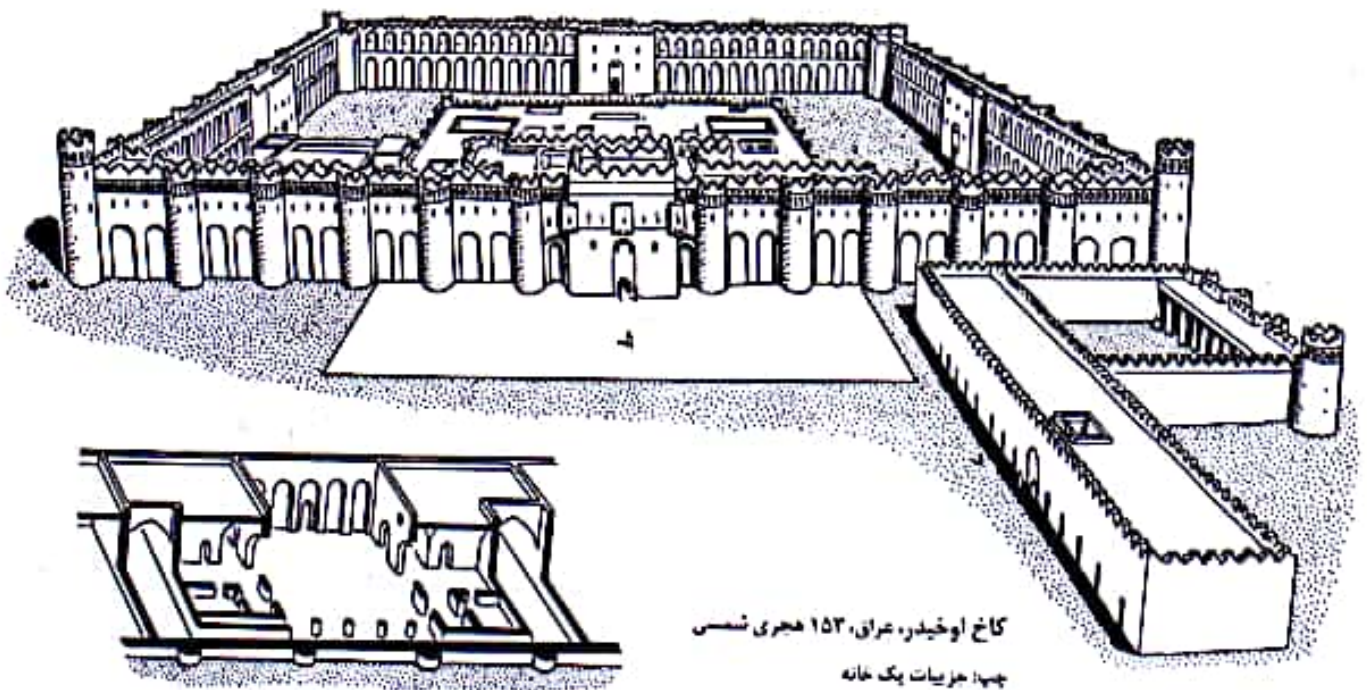

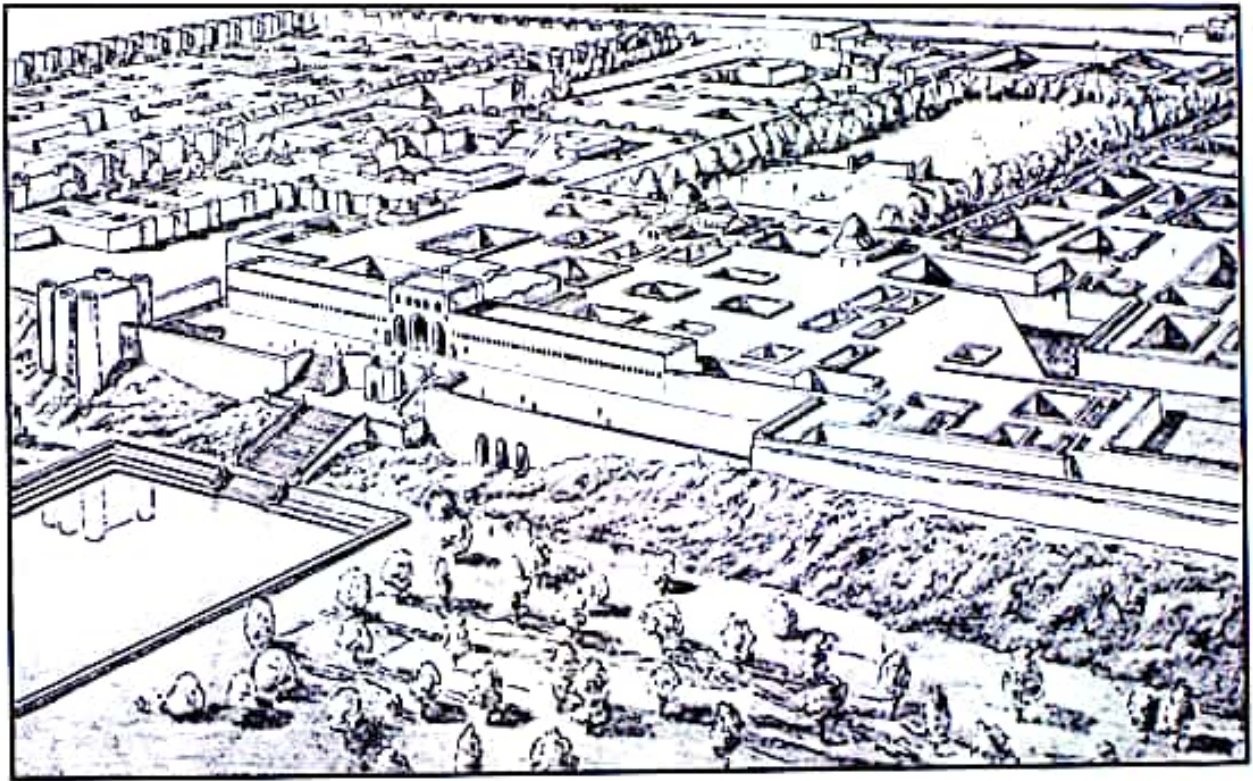
پل خواجو، اصفهان، ایران، ۶۲۱ هجری شمسی

کاخها و خانه‌ها

در اولین روزهای پیدایش اسلام، آن زمان که اغلب پیروان این آیین صحرائنشین و بیابانگرد بودند، رهبران به کاخ یا مکانی که خود و دولتیان در آن مستقر شوند، نیاز نداشتند. اما بعد از گذشت حدود نیم قرن، هنگامی که پایه‌های امپراتوری اسلامی گذاشته شد، وجود مکانی که رهبر در آن از حمله دشمنان در امان بماند و از همان جا بتواند بر امپراتوری فرمان براند، ضرورت یافت. فتح نهایی ایران و عراق در سال ۶۳۷ میلادی (۱۷ هجری شمسی) و به تصرف درآوردن تیسفون (کاخ ساسانیان) خلفا را بر آن داشت که در مکان ثابتی مستقر شوند و برای خود ساختمانهایی را در نظر بگیرند.

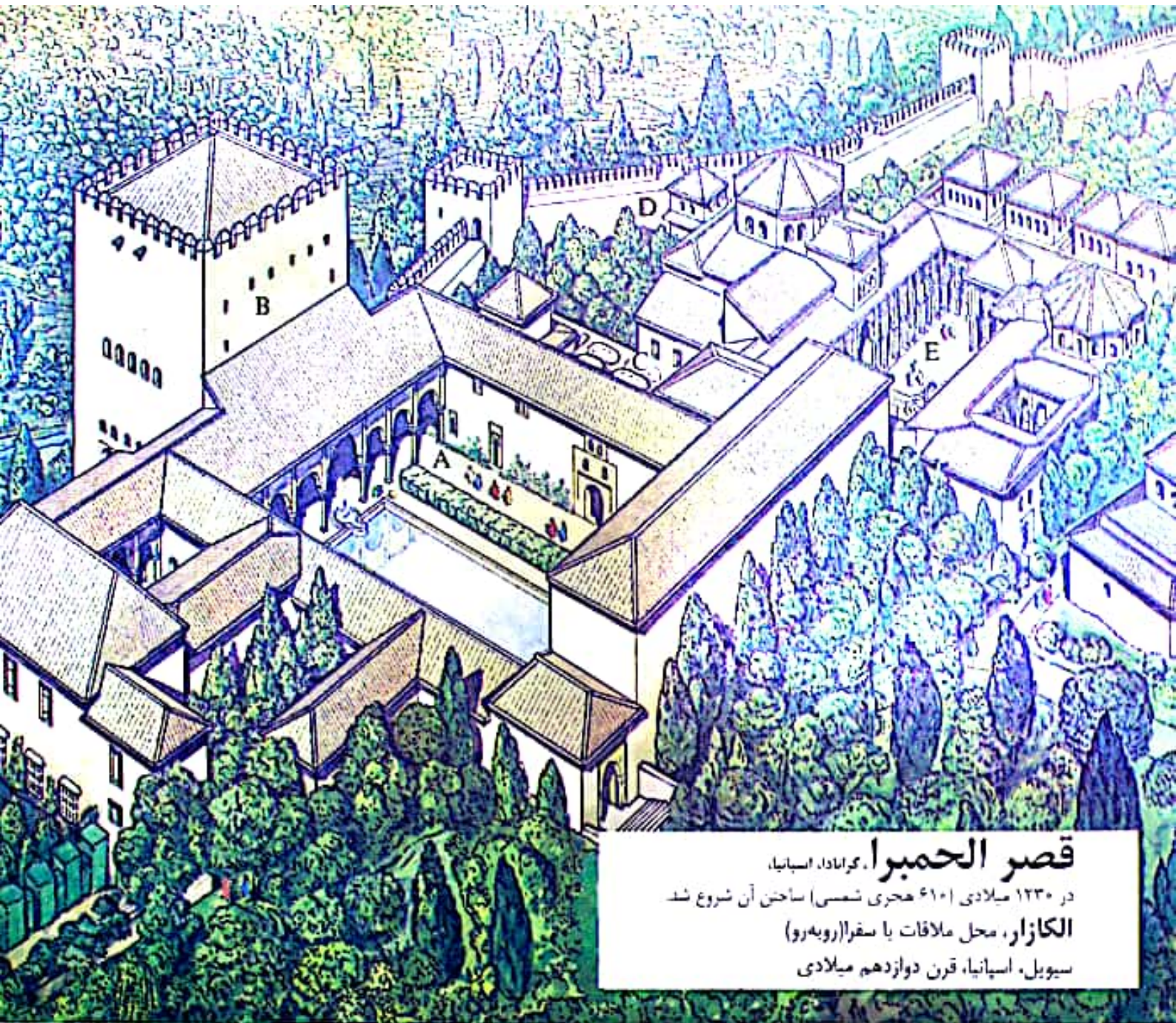

جوشق الخرقانی، سامرا، عراق، ۱۱۵ هجری شمسی

اولین کاخها فقط محلی بودند که در آنها خلیفه، دیگران را به حضور می‌پذیرفت و بیرونش اطراف آنها در چادرهایشان زندگی می‌کردند. تمام اطراف کاخ باغ بود و شکارگاه که دور تادورش با دیوار محصور شده بود، به تدریج که دوره بیابانگردی به پایان رسید، بازماندگان آن دوره دست به ساختن خانه‌هایی جدا از یکدیگر (به نام بیت) زدند. هر بیت شامل ایوانی بود که اتاقهای متعددی در یک طرف آن ساخته شده بود. بیت‌ها دور تا دور حیاطی ساخته می‌شدند که فقط یک دروازه داشت و گنبدی روی آن ساخته می‌شد.

همچنان که تشریفات و آداب دربار گسترش می‌یافت، ساختمان کاخها نیز گسترده‌تر می‌شد. در اوخیدر کاخی ساخته شد که از هر جهت محصور بود و از استحکامات کاملی برخوردار بود. در ضلع جنوبی آن ایوان روبازی بود که خلیفه از آنجا بار عام می‌داد. ملاقاتهای خصوصی در دیگر کاخ و در اتاقها صورت می‌گرفت. استراحتگاه و محل زندگی خلیفه پشت کاخ قرار داشت که اطراف آن را راهروهایی احاطه کرده بودند تا از او و خانواده‌اش محافظت شود. ساکنان کاخ در بیت‌های بخشهای شرقی و غربی کاخ زندگی می‌کردند. مسجد نیز یکی از اجزای کاخ به شمار می‌رفت.

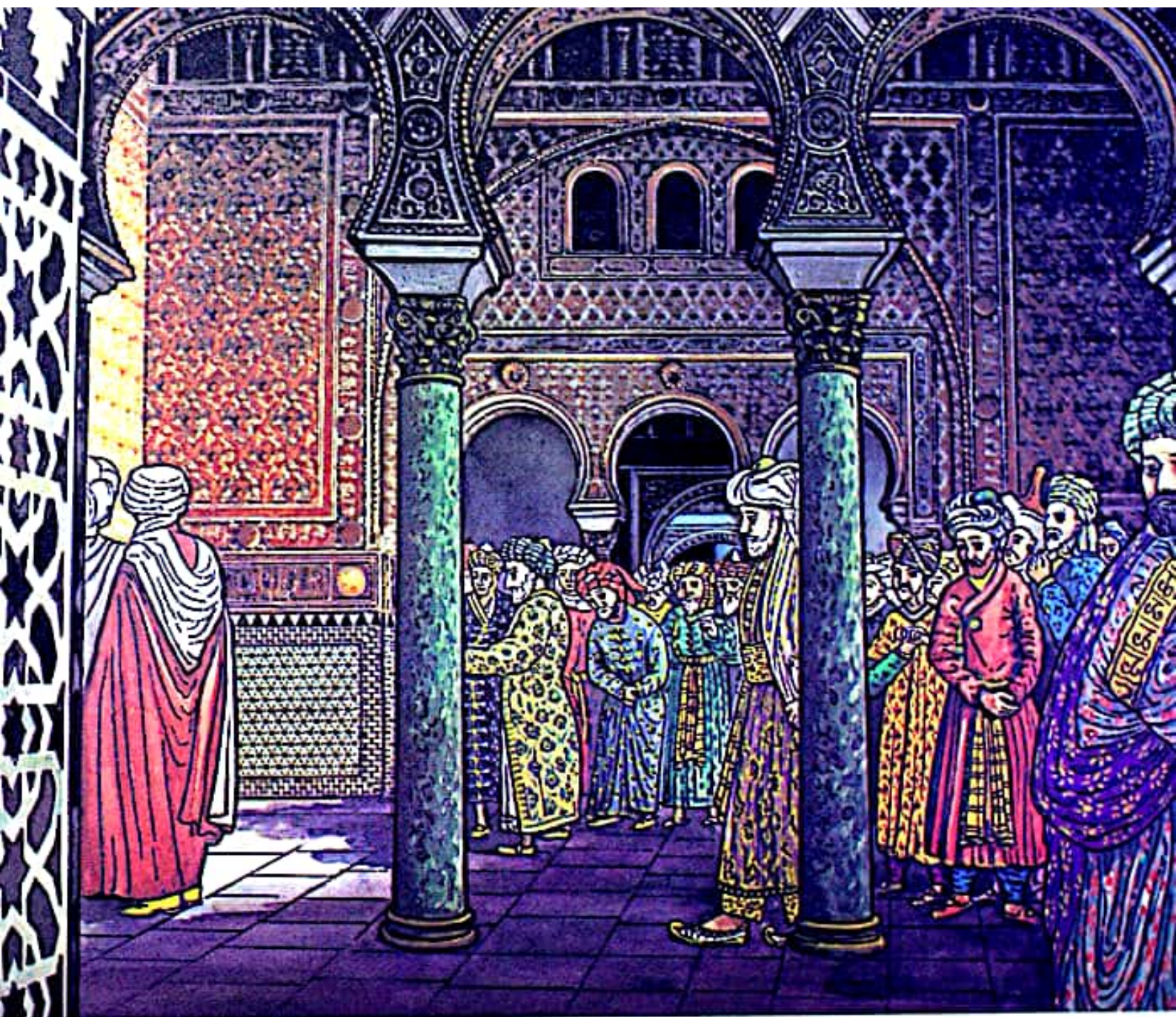
در سال ۸۳۶ میلادی (۲۱۵ هجری شمسی)، خلیفه وقت، پایتخت را از بغداد به سامرا منتقل کرد که در آنجا بیتها از هم جدا بودند. در سامرا رشته‌ای از پله‌های مرمرین به دروازه‌ای که طاق سه ضربی داشت متصل بود؛ جایی که در آن بار عام داده می‌شد. در پشت این مکان تختگاه بود؛ اتاقی که تخت سلطنت در آن قرار داشت و چهار ایوان آن را احاطه کرده بودند. در این زمان، خلیفه صاحب بالاترین مقام امپراتوری بود.

قصر الحمیرا، گرانادا، اسپانیا،
 در ۱۳۳۰ میلادی (۶۱۰ هجری شمسی) ساختن آن شروع شد
الکازار، محل ملاقات یا سفر (اروبه‌رو)
 سیویل، اسپانیا، قرن دوازدهم میلادی

نیز بر فراز تپه الحمیرا ساخته شد که آن را قلعه نامیدند. الحمیرا توسط دیوارها و باروهای بلند محافظت می‌شد و کاخهای فرمانروایان، درون این استحکامات قرار داشت. بر خلاف کاخهای غربیها که معمولاً فقط از یک واحد تشکیل می‌شد، کاخهای مسلمانان در قرون وسطی چند واحد را در بر می‌گرفت. در محوطه هر یک از واحدها حیاط بزرگی بود که استخرها یا چشمه‌های آب در آن قرار داشت و فضا را برای ساکنان آن خنک و دلپذیر می‌کرد؛ مانند حیاط مارتل (A). در انتهای این حیاط دالانی است که به برج بزرگی منتهی می‌شود (B). این برج یا تختگاه

مدتها قبل از آنکه ترکها به سوی جنوب شرقی اروپا هجوم آورند، مسلمانان روانه اسپانیا شده بودند. اسپانیا تا زمانی که دوباره توسط مسیحیان در ۱۴۹۲ میلادی (اواخر قرن هفتم هجری شمسی) تصرف شد، محل تلاقی اندیشه‌ها و آرای دانشمندان شرقی و غربی بود. در الحمیرای گرانادا (اسپانیا) هنوز آثار درخشانی از کاخهایی به سبک اسلامی به چشم می‌خورد. الحمیرا، یعنی قلعه سرخ‌فام، و دلیلش وجود اکسید آهن در زمینهای آن ناحیه است. مخلوط اکسید آهن و آهک، ماده سختی را به وجود می‌آورد که دیوارهای کاخها را با آن می‌ساختند. بنایی

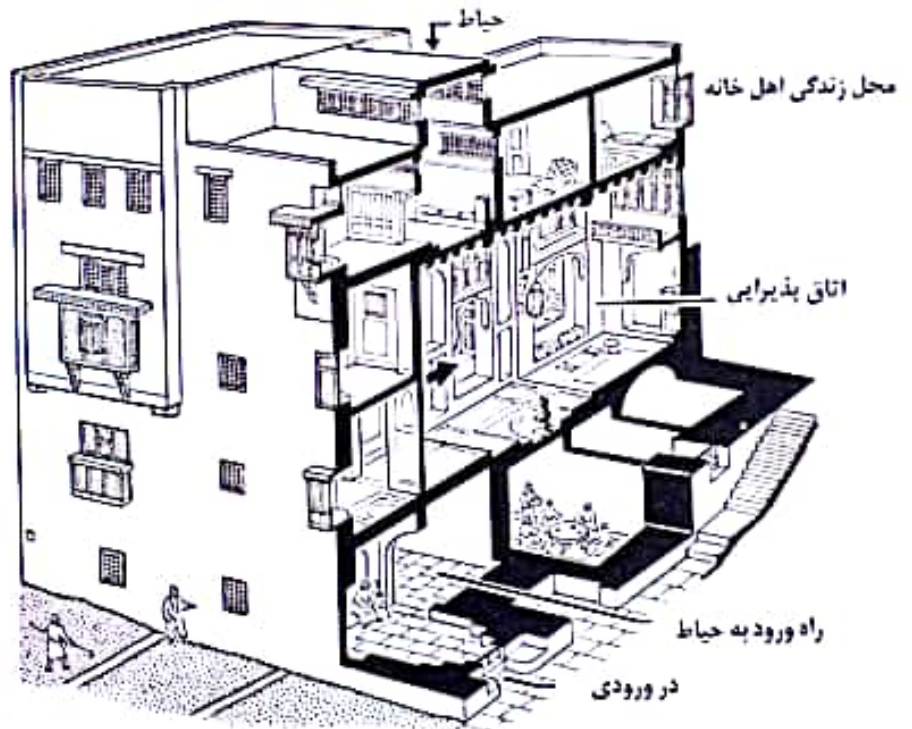
دالانهای وجود داشت که در اتاقهای نشیمن به آنها باز می‌شد و انتهای هر دالانی به ساختمانی منتهی بود. این دو حیاط به‌طور مستقیم و بی‌واسطه به هم راه نداشتند؛ شاید به این دلیل که حیاط شیران برای استفاده اختصاصی فرمانروایان در نظر گرفته شده بود و بار عام فقط در حیاط مارتل داده می‌شد. باغهای باصفا، درختان بی‌شمار، گلبنها، باغچه‌های پر از گل و فواره‌های آب از جمله زیباییهای این قصر به‌شمار می‌آمدند.

بود یا محل ملاقات سفیران. دیوارهای این بخش از قصر به شکلهای بسیار زیبایی با طرحها و نقاشیهای رنگارنگ زینت یافته بود. شیشه پنجره‌ها رنگی بود و بر درهای ورودی برده‌های رنگارنگ آویخته می‌شد. حمام (C) بخشی از محل زندگی زنان و ندیمه‌های آنها (D) را تشکیل می‌داد.

درست در امتداد ضلع شرقی حیاط مارتل، حیاط شیران قرار داشت. چهار نهر آب که از چشمه وسط حیاط منشعب می‌شد، از دهان شیران سنگی اطراف حوض بیرون می‌ریخت. در هر چهار ضلع حیاط،

حیاط یک خانه و پنجره‌هایی که از بیرون کرکره دارند.

خانه‌ای که اینک به موزه گرمی اندرسون تبدیل شده است. قاهره

بالا: برش عمودی از یک خانه برای

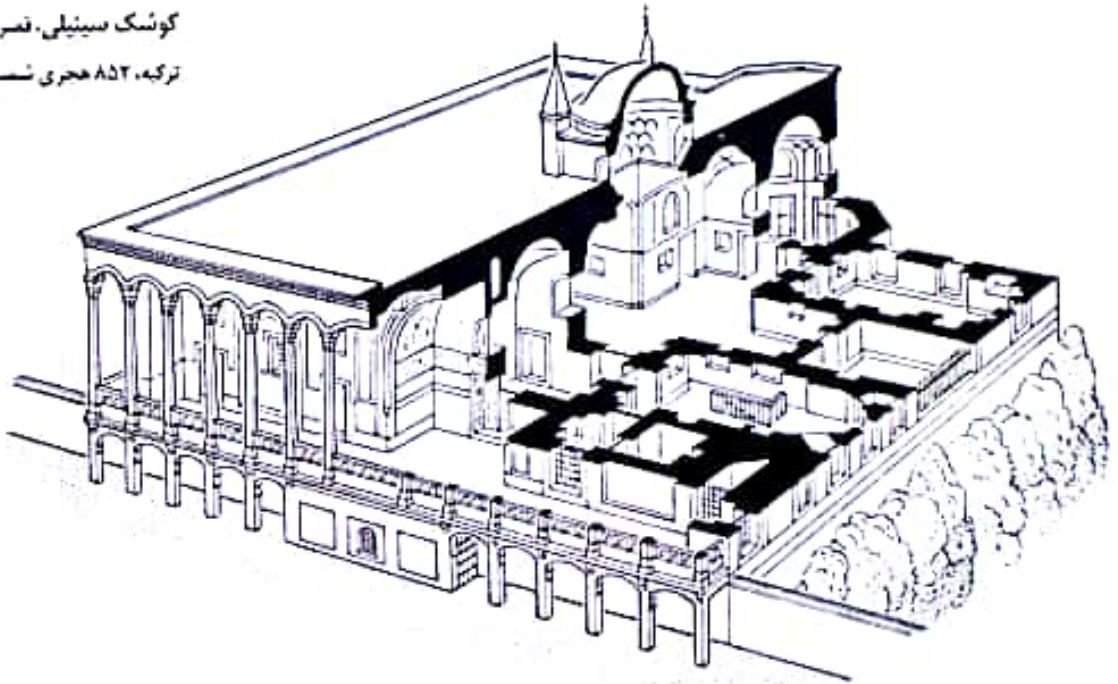
نشان دادن اجزای داخلی آن.

پایین: اتاق پذیرایی

خانه مسلمانان، مانند مسجدها، متناسب با شرایط اقلیمی هر ناحیه و با استفاده از موادی که در دسترس بود، ساخته می‌شد. به دلیل پیروی مسلمانان از آداب و دستورهای دینی در زندگی خود، ساختار خانه مسلمانان طی قرن‌ها تغییرهای اندکی را به خود دیده است. خانه مسلمانان معمولاً گاه دو یا سه طبقه بود و دربانی روی سکوی سنگی داخل خانه، درست کنار در ورودی می‌نشست تا افراد غریبه به حریم زندگی ساکنان خانه وارد نشوند. در ورودی از طریق راهرویی که یکی دیوار پیچ می‌خورد تا اهل خانه از دید رهگذران کوچه و خیابان پوشیده باشند، به حیاط منتهی می‌شد. اطراف حیاط، آشپزخانه، اتاق خدمتکاران و اسطبل قرار داشت. میهمانخانه جایی بود که صاحبخانه در آن از میهمانانش پذیرایی می‌کرد. معمولاً وسط میهمانخانه یا سنگ مرمر یا آجر فرش و به شکل زیبایی نیز طراحی می‌شد و در آن آبنمایی می‌ساختند که حوض کوچکی بود که فواره‌های آب را در آن می‌ریخت. قسمت دیگر میهمانخانه حدود ۱۰ تا ۱۲ سانتیمتر از سطح زمین بالاتر بود و سکویی را شکل می‌داد که به آن شاه‌نشین می‌گفتند و تابستانها با حصیر و زمستانها با فرش پوشانده می‌شد. هرکس قبل از ورود به این قسمت، باید کفش خود را درمی‌آورد. در شاه‌نشین و قسمت‌های دیگر اتاق، کنار دیوار، تشکچه و متکا می‌گذاشتند؛ تشکچه برای نشستن و متکا برای تکیه دادن.

کوشک سینیلی، قصر نایکابلی، استانبول
ترکیه، ۸۵۲ هجری قمری

بنجره اتاقهای اهالی خانه، حدود ۵۰ تا ۶۰ سانتیمتر از کف اتاق بالاتر بود و جلو آن کرکره‌ای قرار داشت؛ به طوری که آنها از درون اتاق می‌توانستند بیرون را ببینند؛ اما از بیرون داخل اتاقها دیده نمی‌شد. بخش اصلی خانه معمولاً اتاق بزرگی بود که در دو طرف آن شاهنشین قرار داشت.

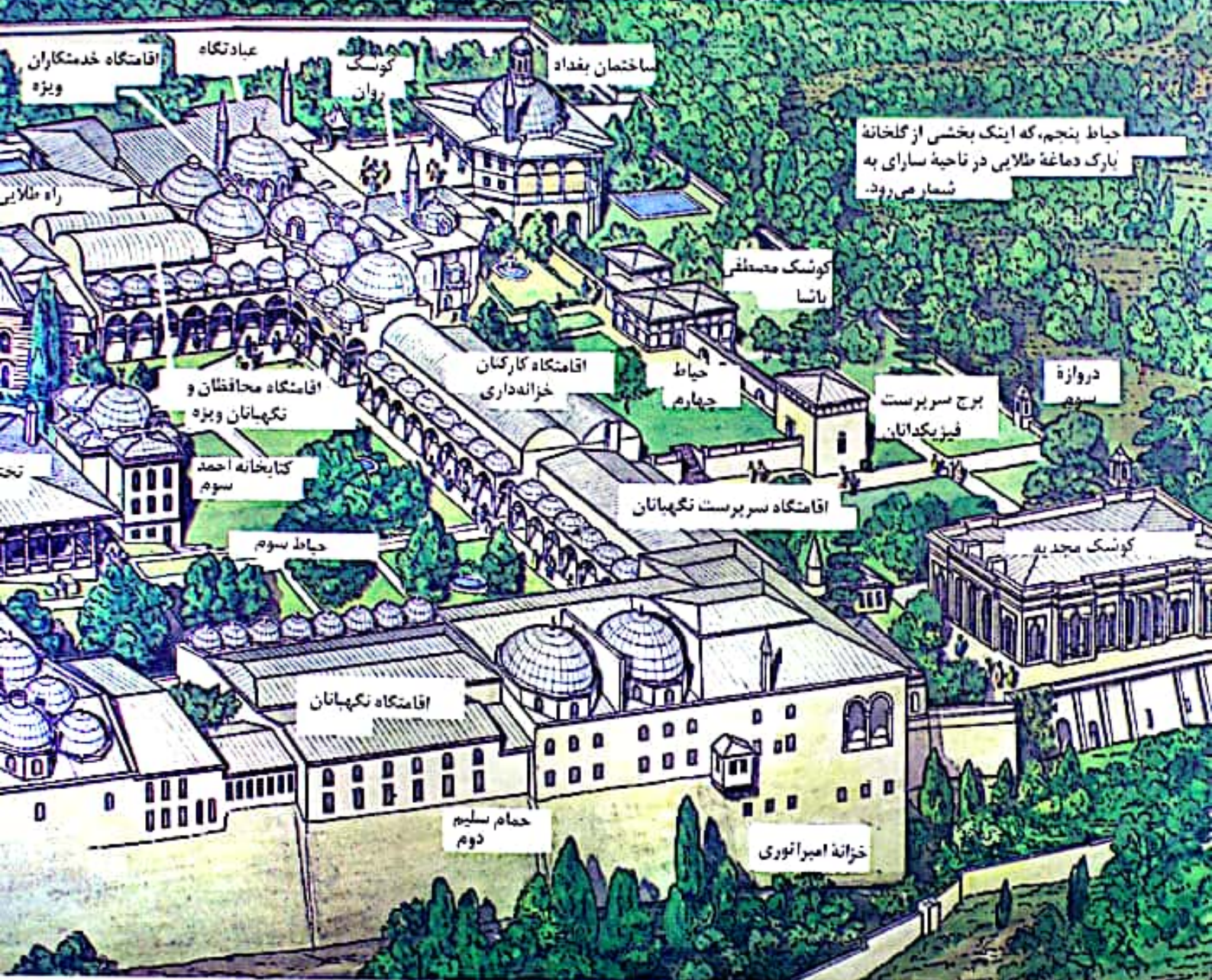
در زمستانها خانه را با سوزاندن زغال چوب در منقل یا اجاق گرم می‌کردند. غذا بر سر سفره و روی زمین صرف می‌شد. حمام و ابریزگاه نیز در ساختمان خانه در نظر گرفته می‌شد. کف اتاقهای خواب نیز با فرش پوشانده می‌شد. بسیاری از خانه‌ها دارای سیستم تهویه بودند که روی بام خانه ساخته می‌شد و جریان هوا را به اتاقی که زیر آن قرار داشت، هدایت می‌کرد. این سیستم رو به شمال ساخته می‌شد تا نسیم خنک به درونش راه یابد.

حیات ایشما، الحیراء، قراطه، اسپانیا

قصر تاپکاپی، استانبول، ترکیه

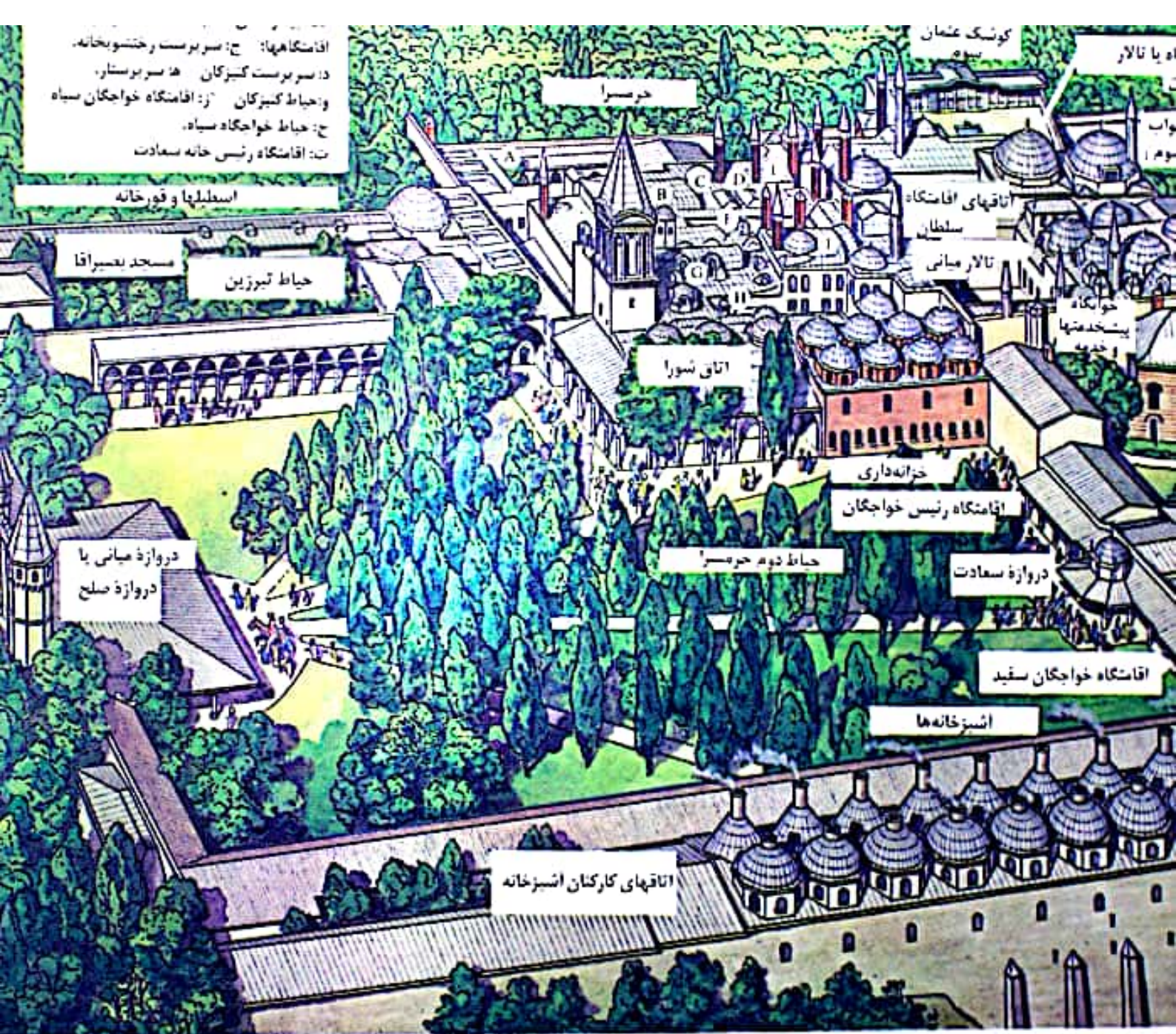
از ۸۴۰ هجری شمسی تا اواسط قرن سیزدهم هجری شمسی

باغها، استخر و حوضهای دایره شکل.

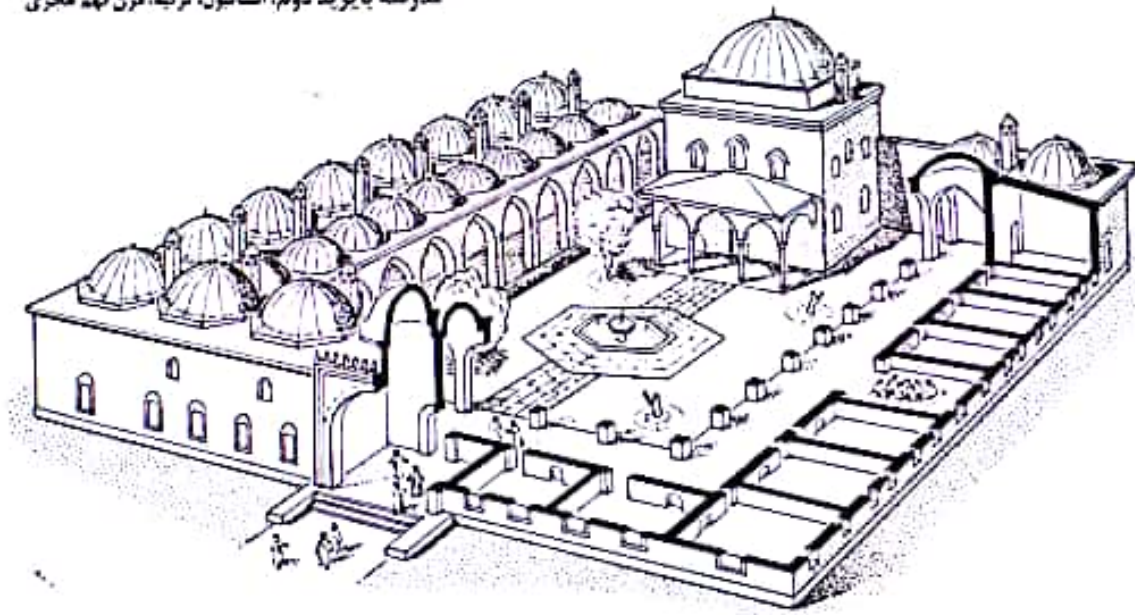
ناحیه وسیع تاپکاپی روی قلعه های شهر باستانی بیزانس بنا شده است که جمعیتی برابر با یکی از شهرهای کوچک امروزی در آن زندگی می کرد و برای دفاع در برابر مهاجمان، پیرامون آن را دیوار کشیده بودند. تاپکاپی دارای چندین حیاط بود که در اختیار خاصی از افراد جامعه آن زمان قرار داشت. لشکریان، حیاطهای بیرونی را در اختیار داشتند.

بیست سال بعد از تسخیر قسطنطنیه که ترکها آن را استانبول نامیدند، ساختن قصرهای جدید آغاز شد. روند ساختن بناهای جدید و بازسازی بناهای قدیمی چنان ادامه یافت که جهانگردانی هم که امروزه به دیدن مجموعه قصرهای تاپکاپی می آیند، بناهایی را با معماری قرن پانزدهم تا نوزدهم مشاهده می کنند. قصرهای تاپکاپی ترکیبی است از ساختمانها و کوشکهای جدا از یکدیگر (مانند کوشک سینلی) میدانها،

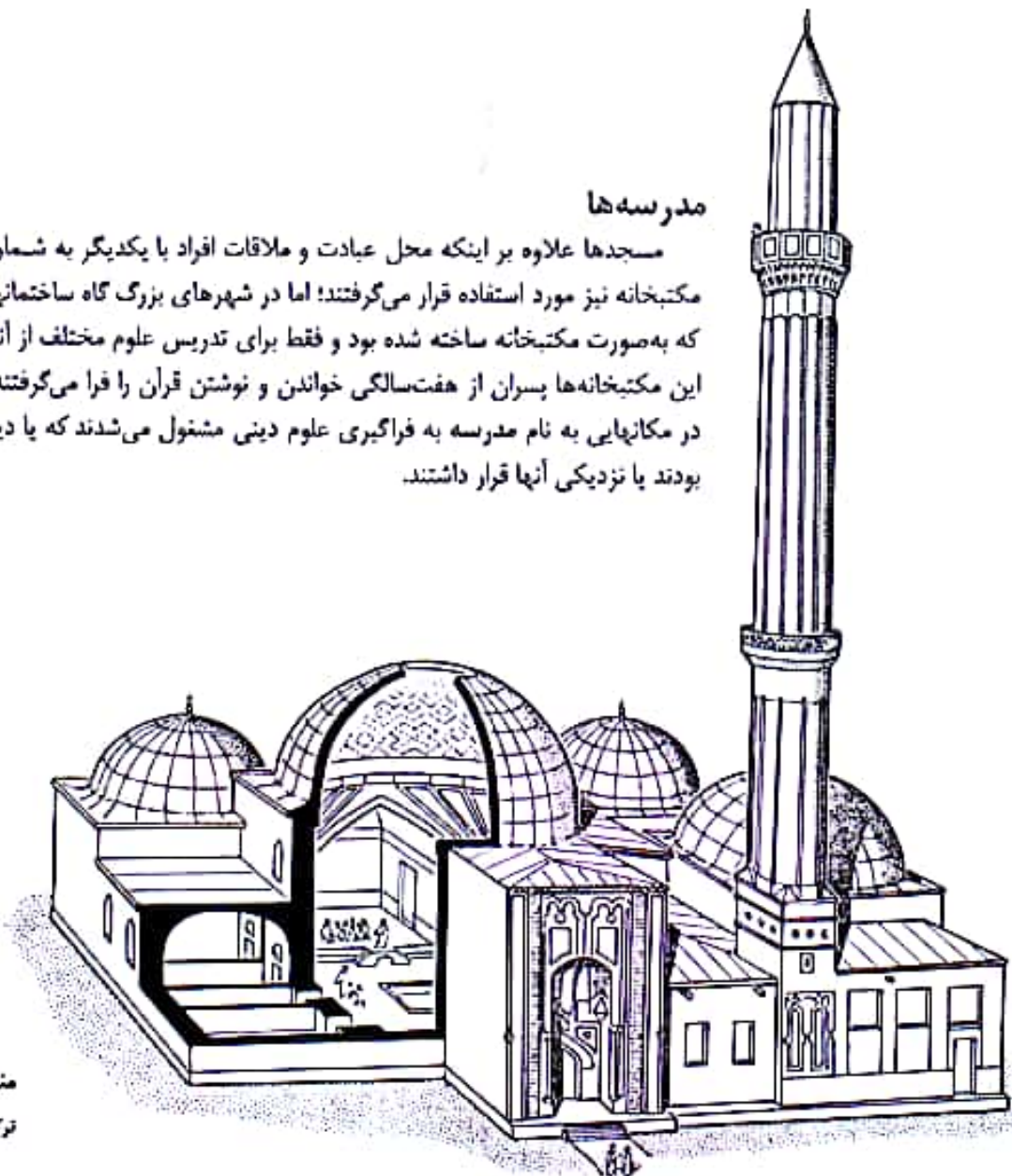
سلطان جدید بر تخت سلطنت، تختی طلایی در برابر دروازه سعادت که به حیاط سوم منتهی بود، گذاشته می‌شد. تختگاه (اتاقی که تخت سلطنت در آن قرار داشت)، کتابخانه‌ها، مسجدها، مدرسه‌ها و خوابگاههای خدمتکاران قصر در حیاط سوم قرار داشت. اقامتگاه خصوصی سلطان نیز در همین جا بود که از طریق راهرو ویژه‌ای به حرمسرا منتهی می‌شد.

دومین حیاط، سرای دیوان بود که جلسه‌های هیئت دولت در آن برگزار می‌شد. مردم در آنجا گرد می‌آمدند و درخواستها و دادخواستهای خود را تسلیم وزیران می‌کردند. و سلطان می‌توانست بی‌آنکه دیده شود، از پشت پنجره مشیکی که مشرف بر این سرا بود بر کارها نظارت کند. اشیزخانه‌های بزرگی نیز در این حیاط ساخته شده بود که امکان تهیه غذا برای پنج هزار تن را در هر روز داشت. هنگام عید فطر یا جلوس

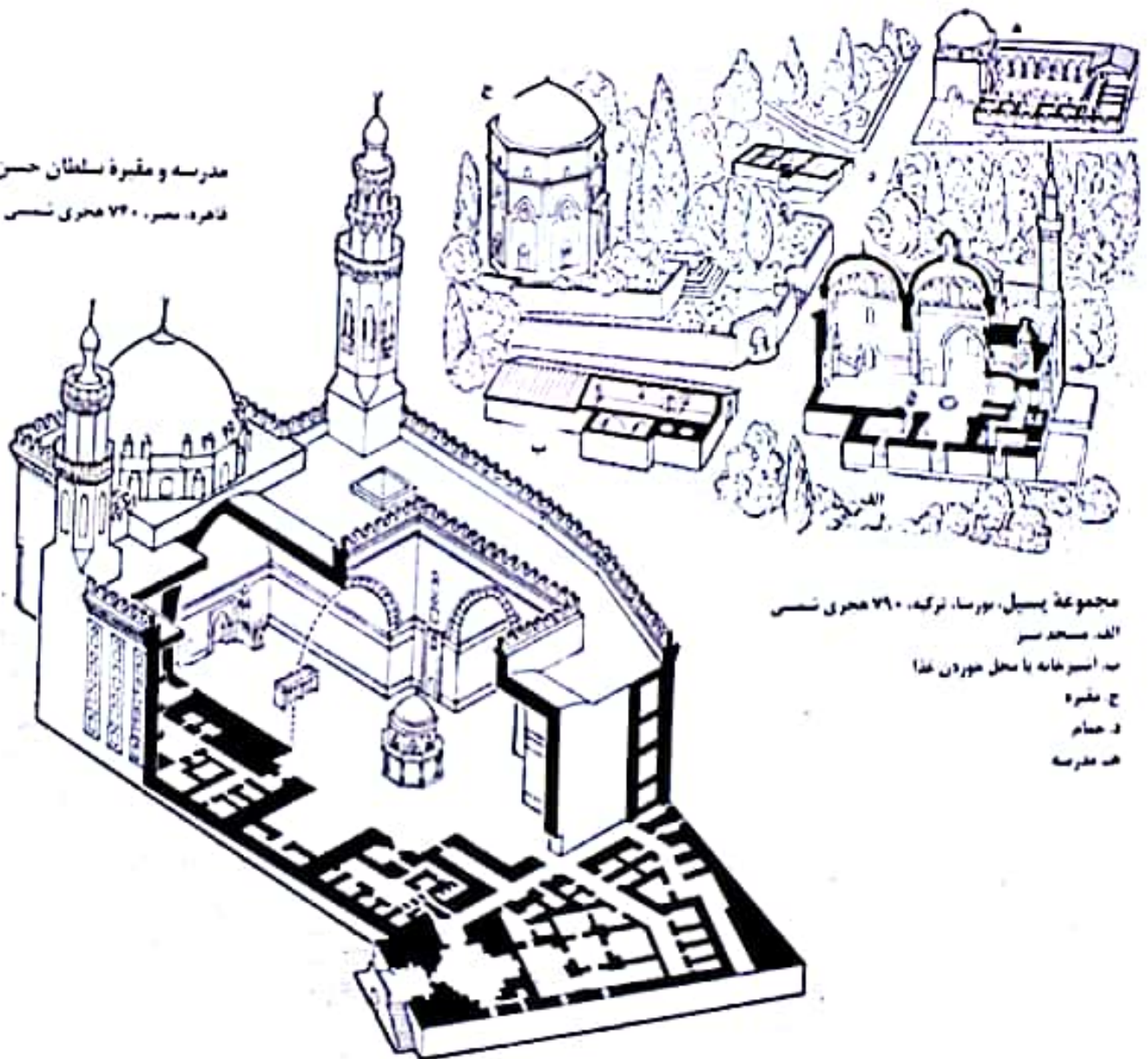
مدرسه‌ها

مسجدها علاوه بر اینکه محل عبادت و ملاقات افراد با یکدیگر به شمار می‌آمدند، به‌عنوان مکتبخانه نیز مورد استفاده قرار می‌گرفتند؛ اما در شهرهای بزرگ گاه ساختمانهایی نیز یافت می‌شد که به‌صورت مکتبخانه ساخته شده بود و فقط برای تدریس علوم مختلف از آنها استفاده می‌شد. در این مکتبخانه‌ها بصران از هفت‌سالگی خواندن و نوشتن قرآن را فرا می‌گرفتند. دانش‌آموزان بزرگتر در مکانهایی به نام مدرسه به فراگیری علوم دینی مشغول می‌شدند که یا دیوار به دیوار مسجدها بودند یا نزدیکی آنها قرار داشتند.

مناره الیس، مدرسه قونیه
ترکیه، ۶۳۵ هجری شمسی

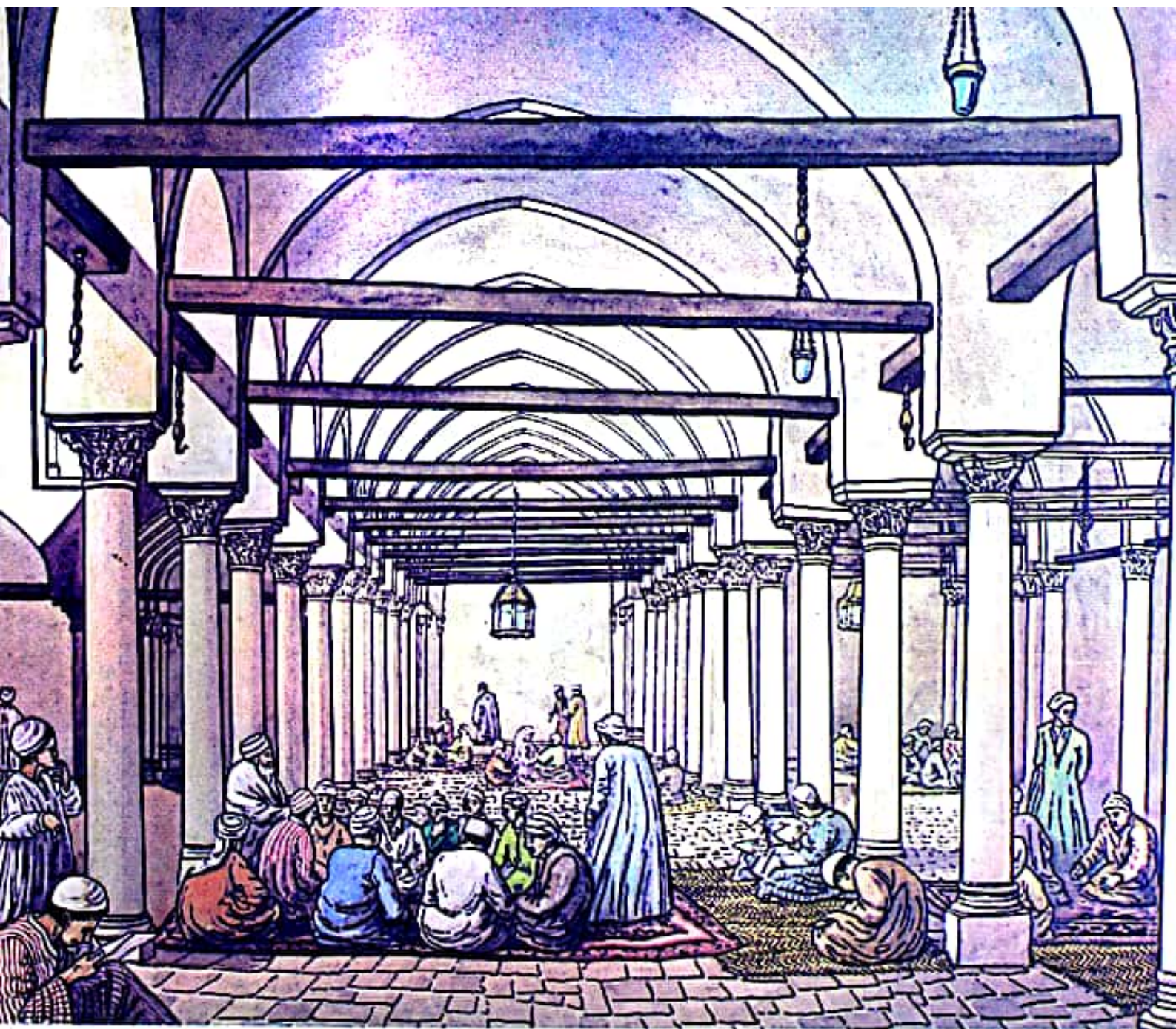
مدرسه و مقبره سلطان حسن
 قاهره، مصر، ۷۶۰ هجری شمسی

مجموعهٔ پسیل، بورسا، ترکیه، ۷۹۰ هجری شمسی
 الف. مسجد سر
 ب. استرخانه یا محل خوردن غذا
 ج. مقبره
 د. حمام
 هـ. مدرسه

معماری ساختمان مدرسه به نوع اقلیم هر ناحیه و نوع آموزشی که در آن داده می‌شد، بستگی داشت. در جاهای گرمسیر مدرسه‌ها تا حد زیادی براساس معماری مسجدها ساخته می‌شد؛ به این ترتیب که حیاط بزرگی داشتند و اطراف آن دالانهای طولیلی بود که به‌عنوان کلاس درس از آنها استفاده می‌شد. نوبی دالانها، اتاقهایی وجود داشت که دانش‌آموزان در آنها زندگی می‌کردند. در این‌گونه مدرسه‌های شبانه‌روزی، معمولاً مقبرهٔ بنیانگذار مدرسه (که رو به مکه بنا می‌شد) و مسجد کوچکی نیز وجود داشت.

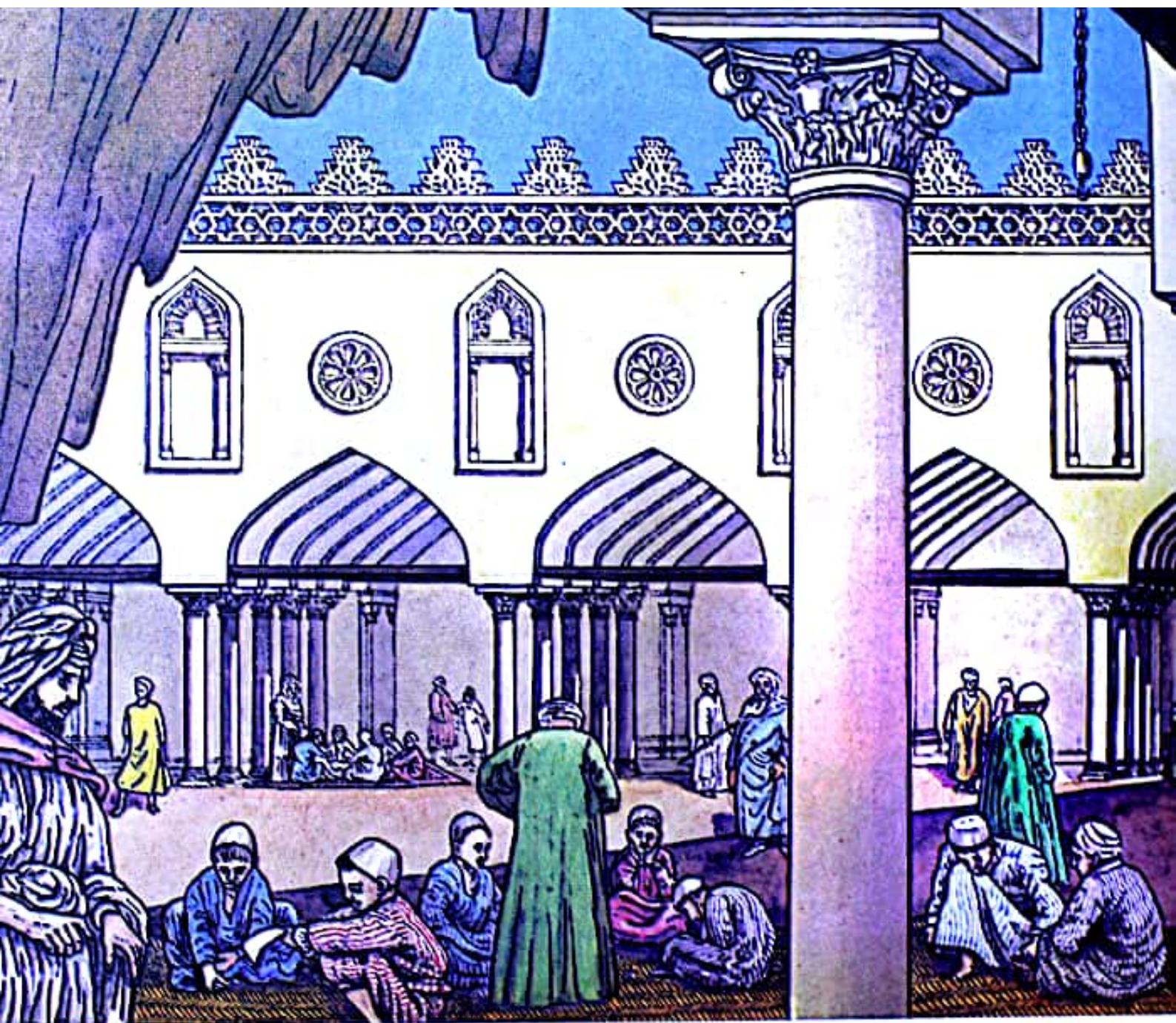
طایفهٔ مملوک که ایرانی‌الاصل بودند و از سال ۶۳۰ تا ۹۰۰ هجری شمسی بر مصر فرمان می‌راندند، هنگامی که سلطان حسن مدرسه و مقبرهٔ خود را ساخت از او پیروی کردند و در ایران به ساختن چنین مدرسه‌هایی همت گماشتند. البته مدرسه‌هایی که با این شیوه در ایران ساخته می‌شد، بسیار بزرگتر و وسیعتر از نمونه‌هایی بود که در مصر و کشورهای دیگر ساخته می‌شد. در این مدرسه‌ها اتاقهای دانشجویان و استادان، گوشه‌های حیاط و بین ایوانها قرار داشت. سلجوقیان در آناتولی دو نوع مدرسه ساختند؛ یک نوع آن، حیاط و ایوانهای روباز داشت و فقط اتاقها سقف گنبدی داشتند و نوع دیگر که در مناطق سرد و بارانخیز ساخته می‌شد، ایوانها سقف‌دار بودند و در مرکز ساختمان قرار داشتند؛ مانند منارهٔ انیس.

مسجدالازهر، قاهره

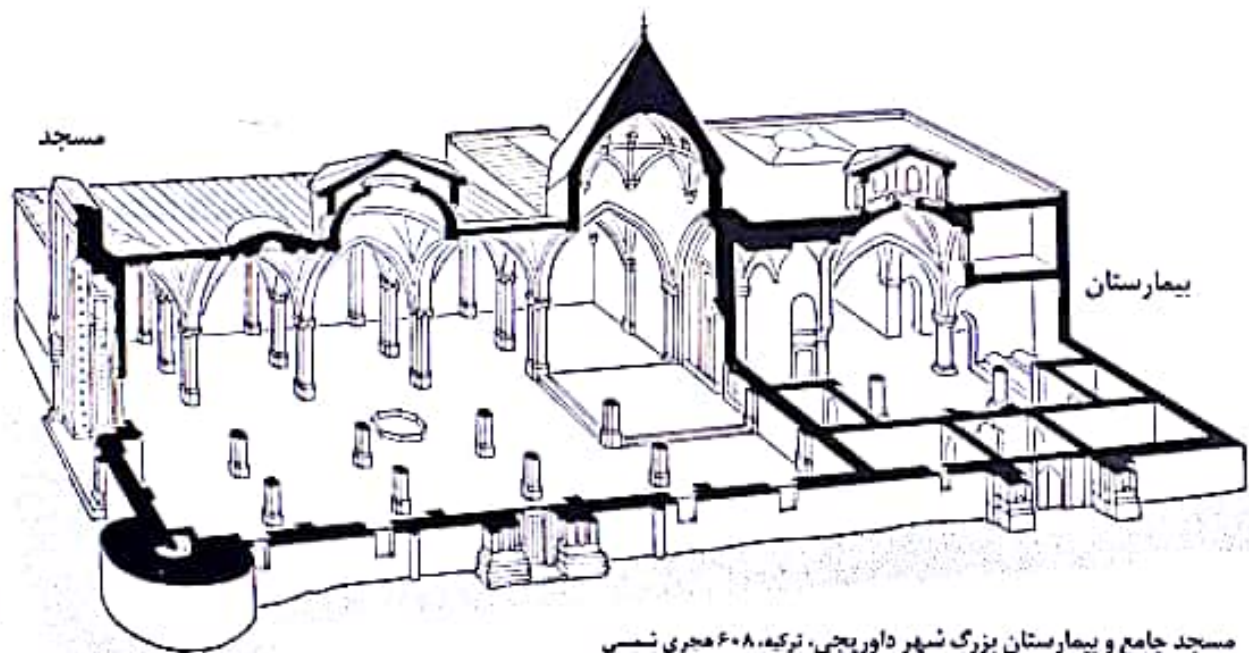
می‌توانند به‌عنوان استاد، پزشک، امام جماعت یا واعظ به کار مشغول شوند. از این رو مدرسه‌ها مجموعه‌ای را گرد خود آورد که شامل اقامتگاه، حمام و آشپزخانه می‌شد. معمولاً این مجموعه‌ها را نزدیک مسجدها می‌ساختند. گاهی شانزده مدرسه در اطراف یک مسجد ساخته می‌شد. به تدریج که رشته‌های تحصیلی بیشتر و متنوع‌تر شد، برخی از این مدرسه‌ها به دانشگاه تبدیل شدند.

مدرسه‌ها که در آنها حقوق و احکام اسلامی، ریاضیات، اخترشناسی، پزشکی، ادبیات و تاریخ تدریس می‌شد به تدریج طی سالها اهمیت یافت و توسعه پیدا کرد. استادان، نویسندگان، کتابداران و مترجمان برجسته و باتجربه در آنها عهده‌دار آموزش شدند و اقامتگاههایی نیز در این مدرسه‌ها برای استادان و دانش‌آموزان در نظر گرفته شد. دانش‌آموختگان، پس از آنکه تحصیلشان به پایان می‌رسید،

بودند که جبر و مثلثات را (که نامهایی عربی است) بنیان نهادند. بسط علوم اخترشناسی توسط دانشمندان مسلمان سبب شد تخمین دقیق اعتدال شب و روز، طول سال، ترسیم دقیق حرکت ستارگان و سیاره‌ها ممکن شود. کتابخانه‌ی الازهر در سال ۴۲۰ هجری شمسی (قرن پنجم قمری) حدود شش هزار کتاب را در خود جای داده بود. این دانشگاه هنوز هم یکی از بزرگترین دانشگاه‌های خاورمیانه است.

در دانشگاه بغداد و دانشگاه بزرگی که کنار مسجدالازهر قاهره ساخته شد و دانشگاه عثمانی در استانبول و مدرسه‌هایی کنار مسجد سلیمانیه بنا شد، دانش‌آموزان گرد استاد خود جمع می‌شدند تا از دانش او و تجربه‌های یکدیگر بهره‌مند شوند. بخش عمده‌ای از دانش امروزی اروپاییان، مرهون کار و تلاش دانشمندان مسلمان است. اعداد که امروزه پایه‌ی ریاضیات به شمار می‌آید، توسط عربها ابداع شد و همانها

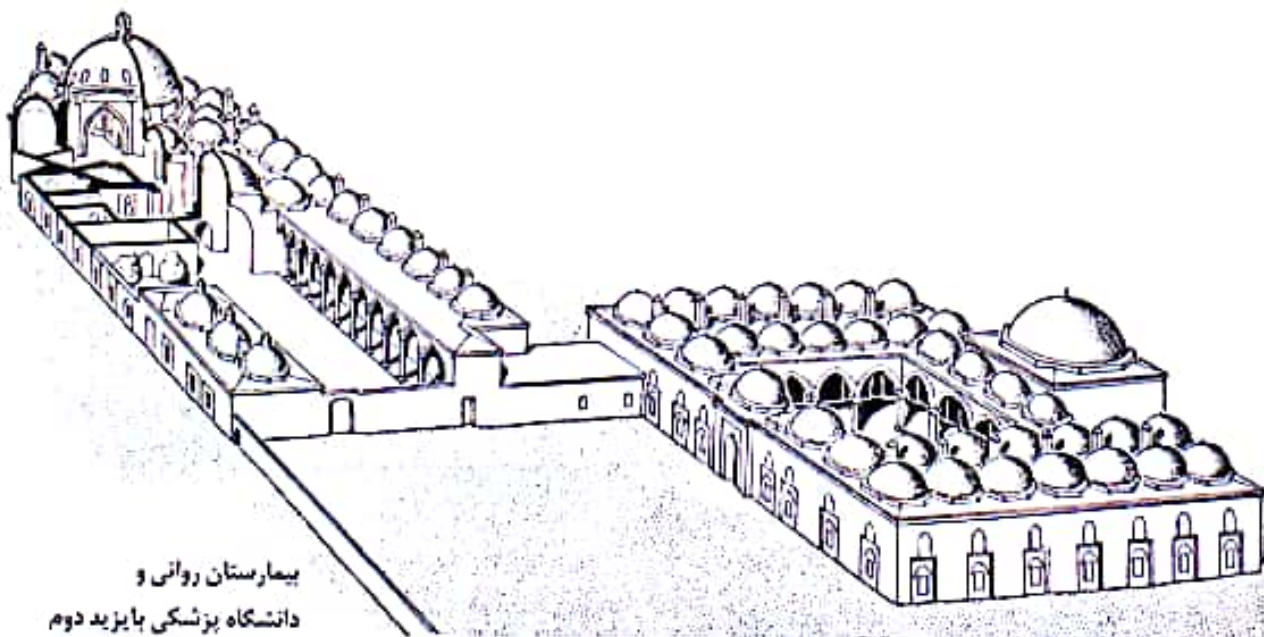

مسجد جامع و بیمارستان بزرگ داوریهی، ترکیه، ۶۰۸ هجری شمسی

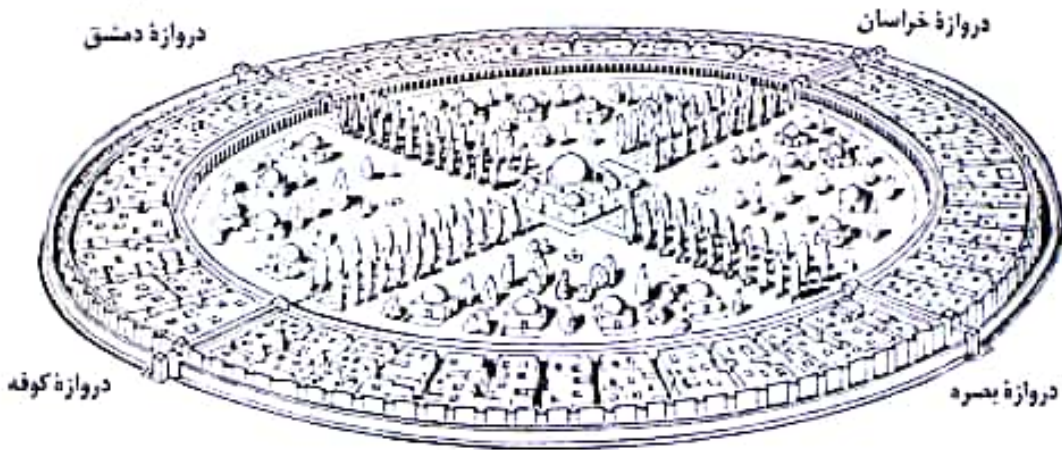
بیمارستانها

قرآن به مسلمانان سفارش می‌کند از بیماران جسمی و روحی مراقبت کنند. در گذشته بیمارستانها را اغلب در جوار مسجدها می‌ساختند. معماری بیمارستانها، شبیه مدرسه‌ها بود؛ یعنی از چند ایوان و اتاق تشکیل می‌شد که یا بیماران را در آنها بستری می‌کردند یا پزشکان به معاینه بیماران می‌پرداختند. این اتاقها و ایوانها یا گرداگرد حیاطی بدون سقف بودند یا محوطه سرپوشیده‌ای را شکل می‌دادند که نورگیر داشت.

بیمارستان روانی ادرین اتاقهای متعددی داشت که بیماران در اتاقهای مجزا از یکدیگر بستری می‌شدند. این بیمارستان یک تالار عمومی داشت که حوض و فواره‌ای میان آن ساخته بودند. بخش زنان این بیمارستان از طریق یک راهرو سرپوشیده به بیرون راه داشت تا از دید دیگران دور باشد. رشته‌های پزشکی در آن زمان عبارت بودند از: گیاه‌شناسی، بهداشت و کالبدشناسی (تشریح).

بیمارستان روانی و
دانشگاه پزشکی بایزید دوم
ادرنه، ترکیه، ۸۶۲ هجری شمسی

بغداد در زمان فرمانروایی منصور

شهرها و استحکامات

شهر بغداد در ۱۳۵ هجری شمسی به صورت دایره ساخته شد که احتمالاً از شیوه استحکامات دفاعی شهرهای آشوریان تقلید کرده بودند. مقر حکومت و مسجد در مرکز شهر و در فضای باز قرار داشت؛ جایی که خانه‌های درباریان و امرای حکومت هم ساخته شده بود. حفاظ شهرها دیوارهای بلندی بود که دایره‌وار دور تا دور شهر را گرفته بود.

چهار دالان که هر دو طرف آنها نگهبانان مستقر بودند به دروازه‌های اصلی شهر منتهی می‌شد و دروازه‌ها هم از آنجا به مرکز شهر راه داشتند. بر روی اتاق نگهبانان، فضای سرپوشیده‌ای بود که خلیفه در آنجا مردم را به حضور می‌پذیرفت و به کارهایشان رسیدگی می‌کرد. بیرون از دیوارها، دور تا دور شهر خاکریز وجود داشت که سربازان (هنگام خطر حمله به شهر) در آن سنگر می‌گرفتند. اطراف خاکریزها نیز دیواری ساخته شده بود و دور دیوار را خندق کنده بودند که تمام شهر را در حلقه خود گرفته بود.

یکی از اردوگاههای استحکامات آشوریان در زمان نمرود، بین‌النهرین قرن نهم پیش از میلاد

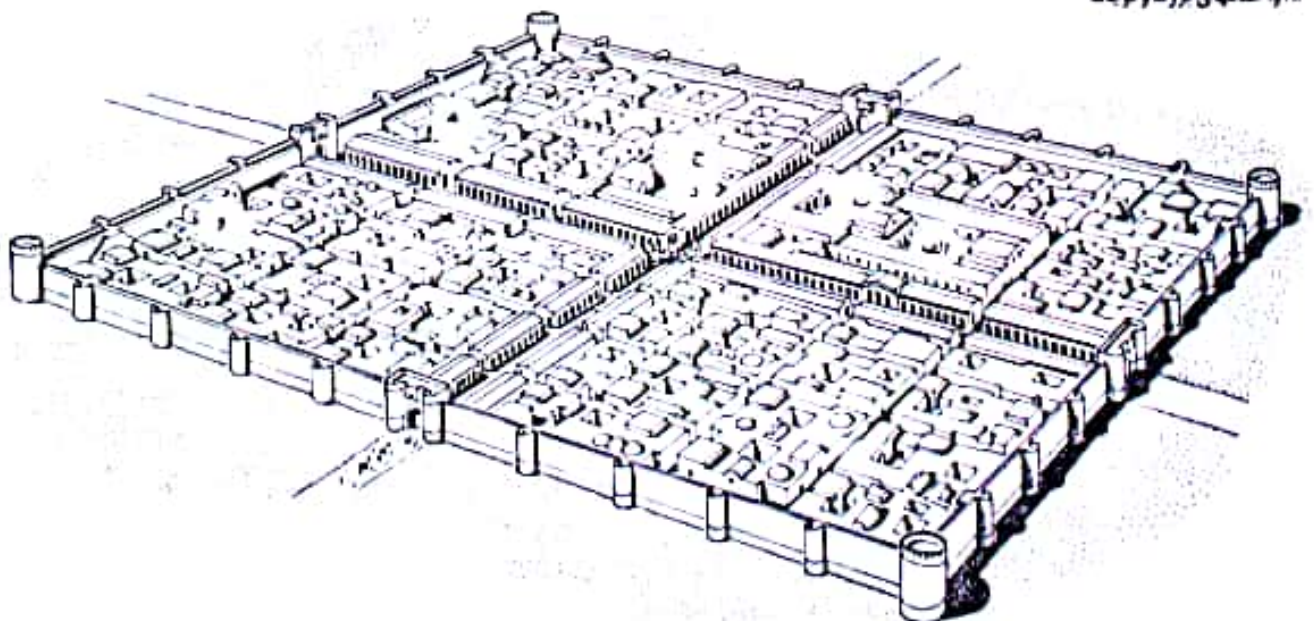
الف. قصر

ب. مسجد

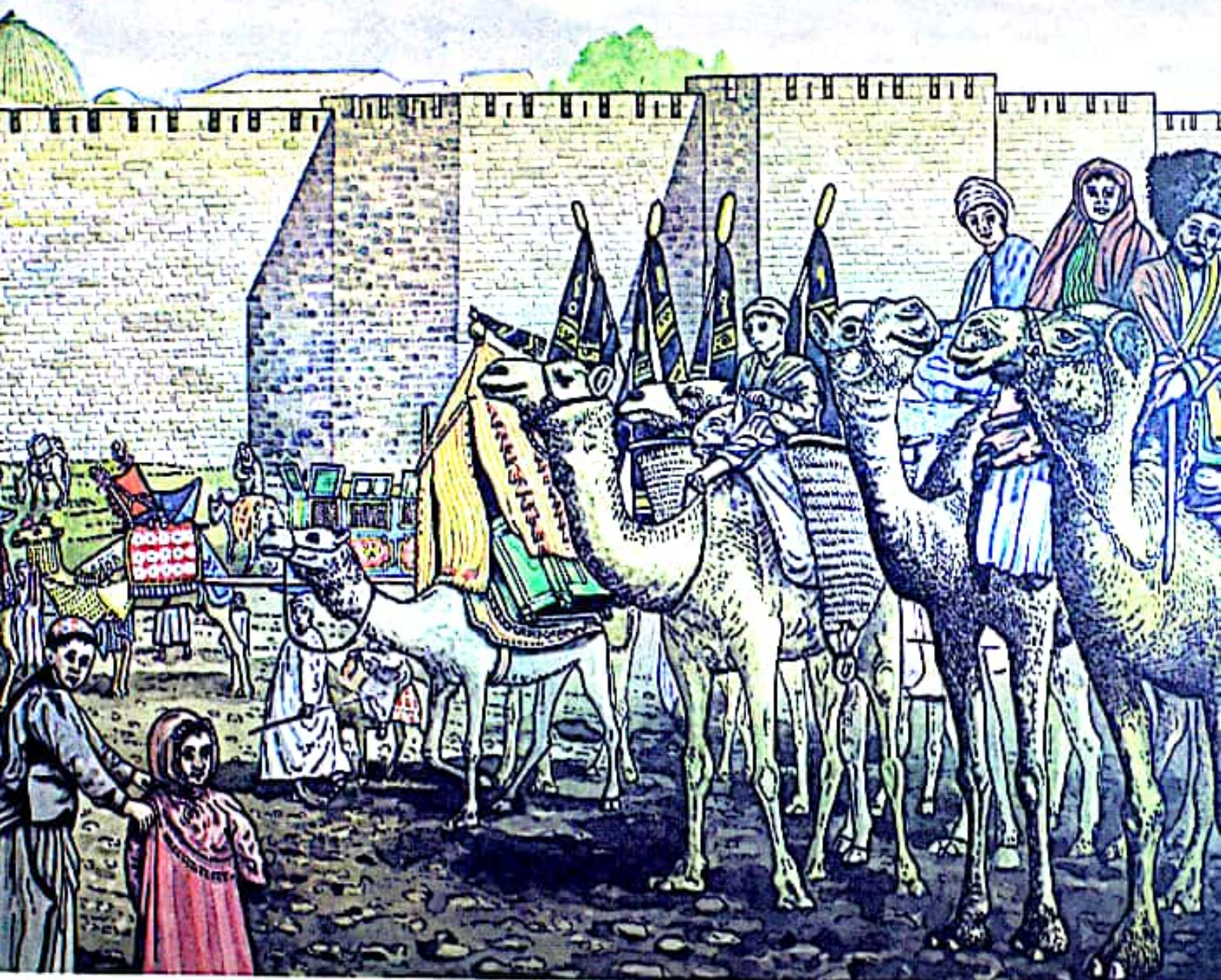
ج. بازار سرپوشیده

د. قصر کوچک

ه. حمامهای بزرگ و کوچک

شهر انجار، سوریه، ۹۳ هجری شمسی

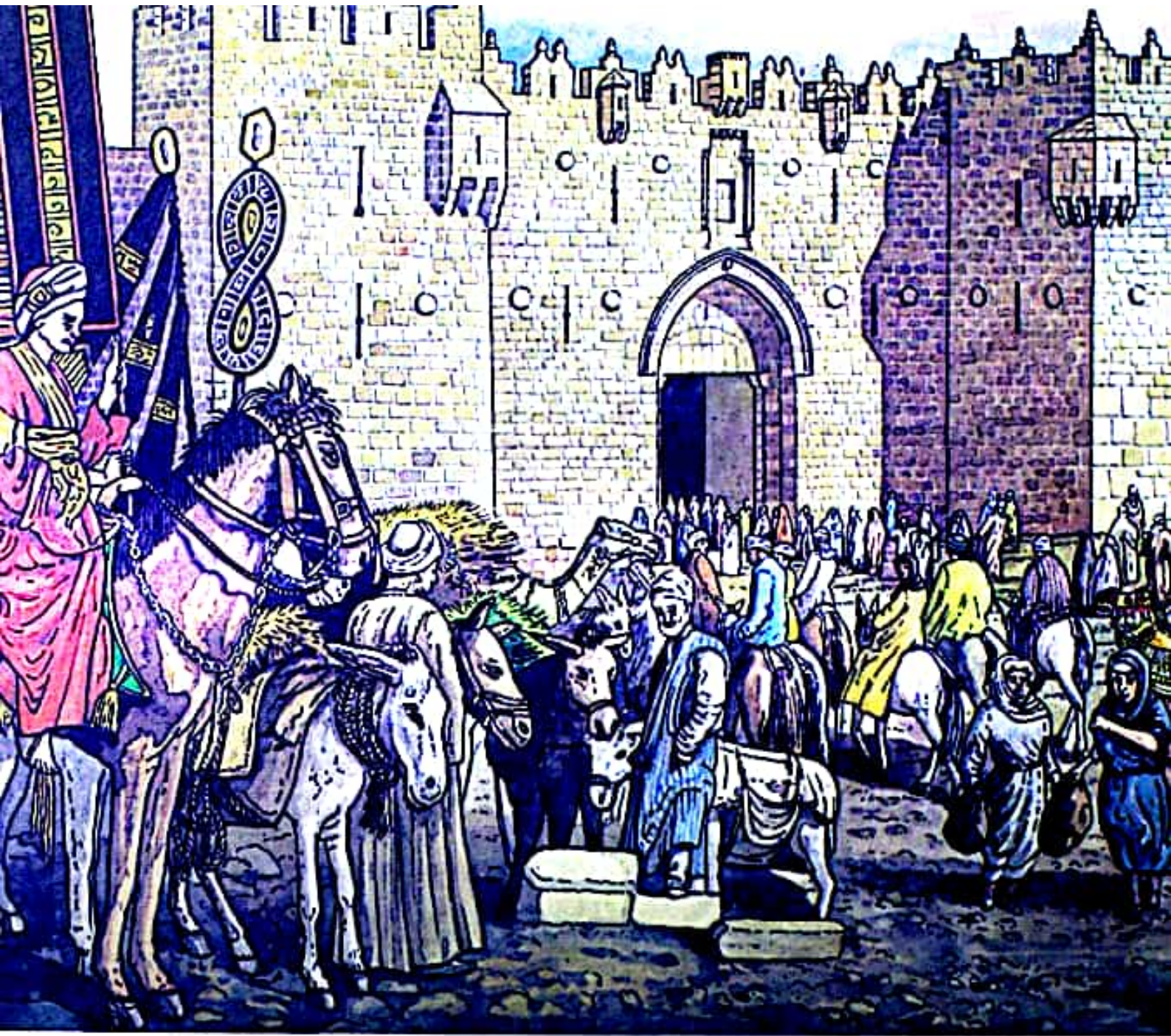

دروازه دمشق در شهر بیت المقدس

اطراف شهرها را دیوار می‌کشیدند تا از حمله دشمن در امان باشد. دروازه‌هایی که در این دیوارها قرار داشت، راههای اصلی ورود به شهر بود. دو طرف مسیرهایی که به مرکز شهر منتهی می‌شد، ستونهایی وجود داشت و ساختمانهای اداری در مرکز شهر جای گرفته بودند. دروازه‌ها در طلوع آفتاب باز و هنگام غروب بسته می‌شدند. در طول روز اطراف دروازه‌ها بسیار شلوغ و پر رفت و آمد بود؛ زیرا بازرگانان جمع می‌شدند تا کاروانهایی را تشکیل دهند و کالاهایشان را به بازارهای شهر و کشورهای دوردست، مثلاً چین ببرند. و از آنجا کالاهایی مانند

ظرفهای چینی، ابریشم، عاج، طلا و ادویه را به امپراتوری اسلامی می‌آوردند و می‌فروشتند.

ایمان به وجود خداوند یکتا، اقامه نماز، روزه گرفتن، به زیارت رفتن و خیرات کردن، جزئی از اعتقادات مسلمانان است. هر مسلمان، در صورت داشتن استطاعت مالی، موظف است حداقل یک بار در عمر خود به زیارت خانه خدا برود. مسلمانان حتی در آن زمان نیز، هنگام ورود به شهر مقدس مکه که کعبه در آن قرار دارد، ابتدا حمام می‌رفتند، سپس لباس مخصوصی (لباس احرام) می‌پوشیدند و پس از آن به زیارت خانه

خدا می‌شافتند.

مسلمانان هنگام حج، هفت بار خانه خدا را طواف می‌کنند و مناسک مقدس دیگری را که هرکدام آداب و شرایط خاصی دارد بجا می‌آورند.

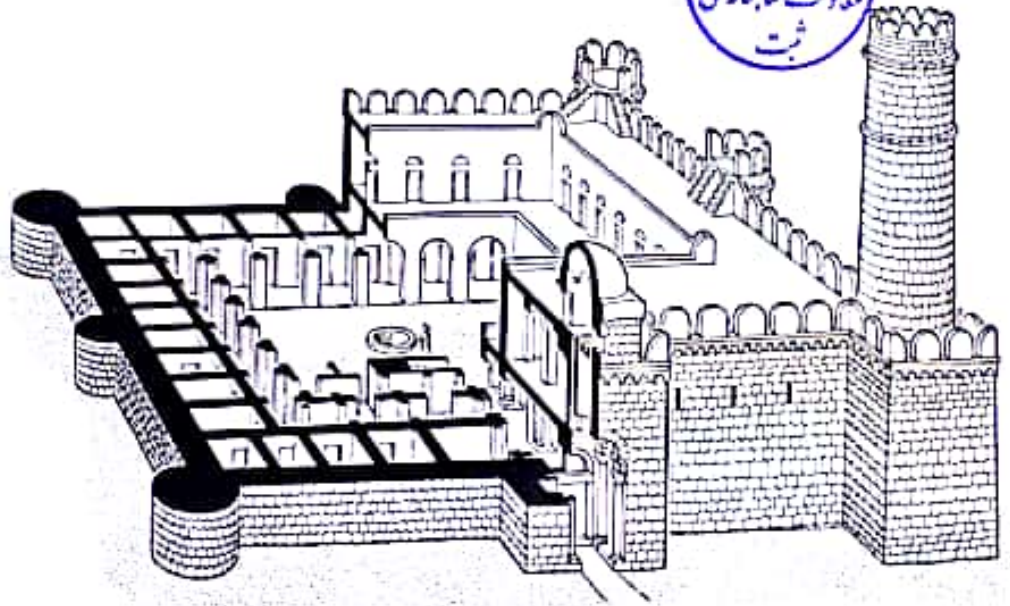
شهر حلب در شام (سوریه فعلی) یکی از شهرهایی بود که از استحکاماتی بسیار قوی برخوردار بود؛ از جمله ویژگیهای استحکامات این شهر وجود سرازیری تندی بود که به پلی ختم می‌شد و روی خندقی به عرض حدود یک متر ساخته شده بود. در نتیجه دشمن نمی‌توانست

به مدافعان شهر یورش ببرد و آنها را به عقب براند.

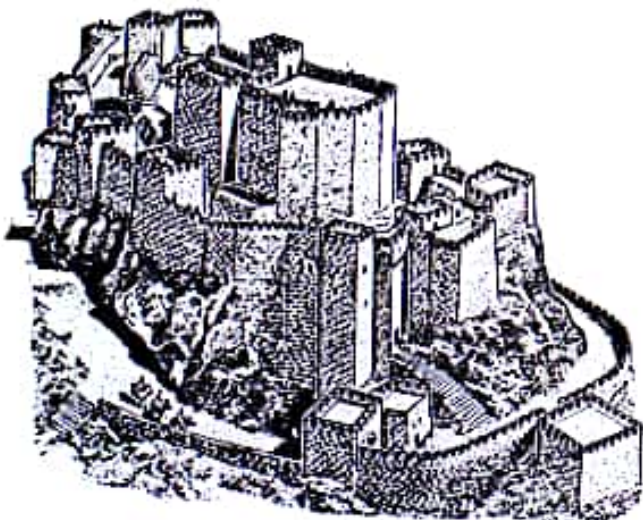
دیوارهای بسیار بلند، مخزنهای متعدد آب، انبارهای غلات و راههای زیرزمینی سبب می‌شد شهر بتواند محاصره‌های طولانی را تحمل کند.

رباطها مانند صومعه‌هایی بودند که استحکاماتی داشتند و از برجهای دیده‌بانی برخوردار بودند. جوانان مسلمان در این مکانها کنار یکدیگر زندگی می‌کردند و شیوه‌های مختلف رزم را می‌آموختند و برای مبارزه در راه خدا (جهاد) آماده می‌شدند. رباطها معمولاً گوشه و کنار

ریاط سوسا، تونس،
۱۵۰ تا ۲۰۰ هجری شمسی

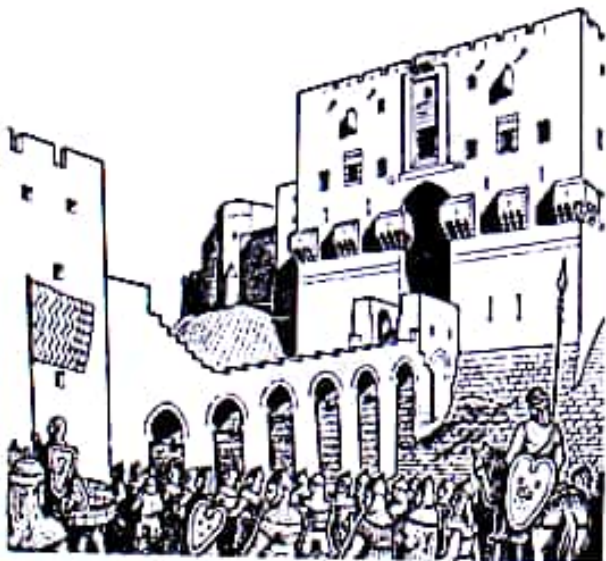

قلعه نيزار، شمال سوریه
قرن هفتم هجری شمسی

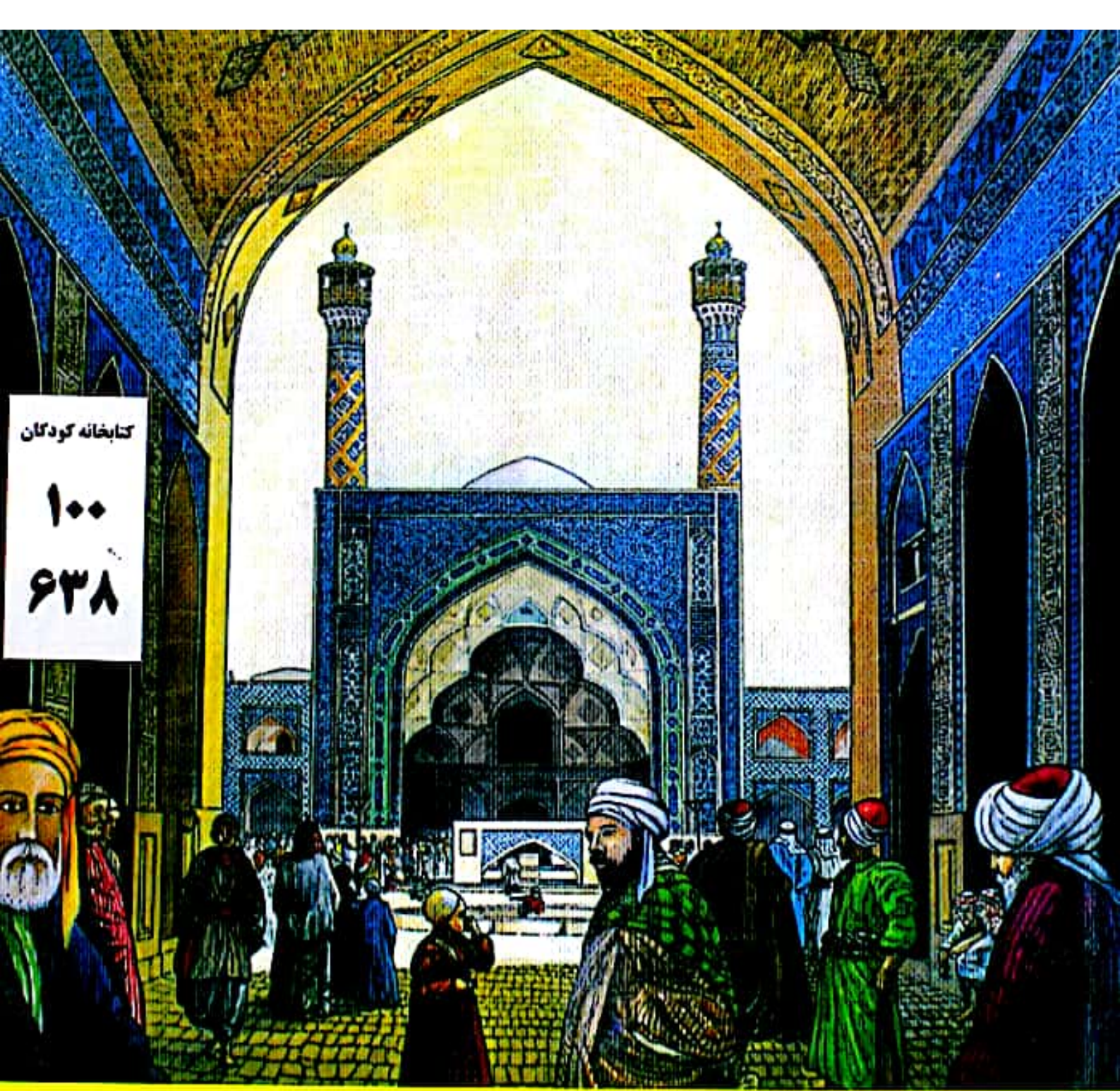

امپراتوری و در شهرهایی که احتمال حمله دشمن وجود داشت، برپا می‌شد. قلعه‌هایی مانند قلعه نيزار، دارای برجها و دیوارهای متعددی بود و احتمالاً مسلمانان در آن زمان، هنگام ساختن قلعه‌هایشان از قلعه‌هایی که مسیحیان در خاورمیانه ساخته بودند، تقلید می‌کردند. برخلاف بسیاری از بناهای مصر و یونان و روم باستان که امروزه دیگر اثری از آنها دیده نمی‌شود، بخش عمده‌ای از بناهایی که به دست مسلمانان ساخته شده است، هنوز پایرجاست و مورد استفاده قرار می‌گیرد.

این کتاب به بخش غربی جهان اسلام در آغاز پیدایش خود پرداخته است، اما دین و آیینی که حضرت محمد (ص) در جهان گسترده به شرق (تا هند و فراتر از آن) نیز راه یافت، مسلمانان سراسر جهان هنوز هم با شنیدن صدای مؤذن به هنگام سحر، ظهر و پس از غروب آفتاب، رو به سوی مکه می‌ایستند تا شهادت دهند جز خدای یکتا خدایی نیست و حضرت محمد (ص) آخرین فرستاده اوست.

یک قلعه، دارای دروازه، پل و بارو،
سوریه، ۵۸۸ هجری شمسی

کتابخانه کودکان

۱۰۰

۶۳۸

کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان

ISBN 978-964-432-004-0

قیمت: ۱۸۰۰۰ تومان

۹ 789644 325540